

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Komparace filosofie Jana Amose Komenského a René Descarta
Comparison of Philosophies of Jan Amos Komenský and René Descartes

Helena Dobrovodská

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: ČJ-SV

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Komparace filosofie Jana Amose Komenského a René Descarta vypracovala pod vedením Prof. PhDr. Anny Hogenové, CSc. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 26. 7. 2015

.....

podpis

Děkuji vedoucí své diplomové práce Prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení při tvorbě práce.

ABSTRAKT

Komparace filosofie Jana Amose Komenského a René Descarta

Cílem této práce je porovnání filosofie Jana Amose Komenského a René Descarta na jejich zásadních dílech, tedy Labyrintu světa a ráji srdce a na Úvahách o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem. Filosofie obou současníků vznikala v 17. století na pozadí třicetileté války a protireformace.

Racionalismus René Descarta, který zahajuje karteziánské myšlení se zdá podstatně odlišný od Komenského filosofie stavějící na novoplatonismu a křesťanství. V Descartově myšlení je zásadní analýza, matematický operacionalismus, zatímco Komenský syntetizuje, a dává dohromady celek.

První kapitola práce se věnuje životu, době a dílu Komenského a Descarta. Přičemž lze v jejich osudu najít výrazné podoby.

Druhá kapitola se věnuje interpretaci Labyrintu světa a ráje srdce a interpretaci Úvah o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem.

Třetí kapitola vychází z filosofie Augustina, která se zdá být svorníkem mezi Komenským a Descartem.

Čtvrtá kapitola přistupuje k Descartově analýze, kterou dokládá na Úvahách o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem, a opačnému procesu Komenského, tedy syntéze, která je patrná v Labyrintu světa a ráji srdce.

Pátá kapitola opět dokládá Descartovu analýzu jako protipól Komenského pansofie.

Šestá kapitola je konfrontací filosofie Descarta a Komenského s dnešní dobou. Poukazuje na karteziánství, které je typické pro naši společnost a na potřebu syntézy v duchu Komenského.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jan Amos Komenský, René Descartes, Augustin, analýza, syntéza, pansofie, křesťanství, filosofie, karteziánství

ABSTRACT

Comparison of Philosophies of Jan Ámos Komenský and René Descartes

The aim of this work is comparison of philosophies of Jan Ámos Komenský and René Descartes based on their essential works, i.e. “Labyrint světa a ráj srdce” (The Labyrinth of the World and the Paradise of the Heart) and “Úvahy o první filozofii” (Meditations on First Philosophy), in which God’s existence and the difference between the human soul and body are proved. The philosophy of both contemporaries originated in the 17th century on the background of the Thirty Years’ War and the Counter-Reformation.

The rationalism of René Descartes, which starts Cartesian thinking, seems to be substantially different from the philosophy of Komenský based on Neoplatonism and Christianity. In the thought of Descartes analysis, mathematical operationalism, is principal, whereas Komenský synthesizes and puts the whole together.

The first chapter of the thesis deals with the lives, period and works of Komenský and Descartes. It is possible to find significant similarities in their life stories.

The second chapter deals with the interpretation of “The Labyrint of the World and the Paradise of the Heart” and the interpretation of “Meditations of First Philosophy”, in which God’s existence and the difference between the human soul and body are proved.

The third chapter is based on the philosophy of Augustine that seems to be a linking point between Komenský and Descartes.

The fourth chapter deals with Descartes’ analysis that is shown in “Meditations of First Philosophy”, in which God’s existence and the difference between the human body and soul are proved, and the opposite process of Komenský, i.e. synthesis, that is obvious in “The Labyrinth of the World and the Paradise of the Heart”.

The fifth chapter again substantiates the analysis of Descartes as the opposite of pansophia of Komenský.

The sixth chapter confronts the philosophies of Descartes and Komenský with today’s time. It refers to Cartesianism, which is typical for our society, and the need of synthesis in the spirit of Komenský.

KEYWORDS

Jan Amos Komenský, René Descartes, Augustin, analysis, synthesis, pansophism, Christianity, philosophy, Cartesianism

Obsah

1. Úvod	9
2. Rešerše.....	12
2.1. Filosofie Jana Amose Komenského	12
2.2. Filosofie René Descarta.....	12
3. Dva velcí filosofové třicetileté války	13
3.1. Život, doba a dílo René Descarta	13
3.2. Život, doba a dílo Jana Amose Komenského	17
4. Obecně k Labyrintu světa a ráji srdce a Úvahám o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem	23
4.1. Vydání, žánr, téma, kompozice Labyrintu	23
4.2. Vydání, téma, kompozice a obsah Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem.....	25
5. Metafyzika u Descarta a Komenského aneb styčný bod Augustin	30
5.1. Metodická skepse	30
5.2. Vědomí sebe sama a dokonalého Boha	30
5.3. Ne-podobnost Descarta s Augustinem	32
5.4. Vrať se do sebe sama, neboť v nitru dlí pravda.....	33
5.5. Porovnání filosofie Descarta a Komenského na základě Augustina	36
6. Analýza a syntéza	38
6.1. Východiska pro porovnání filosofie Komenského a Descarta na základě jejich metod analýzy a syntézy	38
6.1.1. Komenský spojuje předchozí velké filozofické plány.....	38
6.1.2. Karteziánské myšlení aneb analýza.....	41
6.1.3. Pokračování Descartovy analýzy- existence Boha.....	43
6.1.4. Descartes dále analyzuje a poté dedukuje- dualismus, subjekto-objektová figura	45
6.1.5. Svobodná vůle, svoboda a rozum u Descarta	47
6.2. Porovnání filosofie Komenského a Descarta na základě jejich metod analýzy a syntézy	48
7. Komenský a celek světa	50
7.1. Pojem pansofie podle Etymologického slovníku	50

7.2.	Myšlenky Komenského pansofie	50
7.3.	Pansofie v Labyrintu světa a ráji srdce	51
7.4.	Výchova a vzdělání jako cesta k vyvedení z labyrintu.....	54
7.5.	Pansofie jako protipól karteziánství	55
8.	Komenského odkaz dnešku	57
9.	Závěr.....	60
10.	Seznam použitých informačních zdrojů	63

1. Úvod

Téma diplomové práce Komparace filosofie Jana Amose Komenského a René Descarta jsem si vybrala, protože jak Komenský, tak i Descartes jsou velkými filozofickými osobnostmi, jejichž myšlení je nadčasové. Navíc mi připadá, že dnešní svět takové authority, jako byl Komenský a Descartes, postrádá, proto je dobré připomínat si jejich dílo, které je stále zdrojem inspirace, a navíc je i dnes velmi aktuální.

Komenský a Descartes žili a tvořili ve stejné době a v mnoha směrech jsou podobné i jejich osudy ztrpčené obdobím třicetileté války a protireformací. Oba strávili značnou část života v exilu, protože byly v jejich myšlení shledány reformační snahy. Ve své vlasti nemohli žít a tvořit, ačkoli byli zvaní, aby své dílo a myšlenky přenesli do mnoha evropských zemí. Jejich knihy byly přeloženy do desítek světových jazyků. Oba byli ve velké úctě v evropských šlechtických i královských rodinách, přesto oba zemřeli ve vyhnanství. I přes podobnost životů těchto myslitelů, se zdá být filosofie Komenského a Descarta značně odlišná.

Komenského renesanční filosofie, vztah k novoplatonismu a křesťanství na jedné straně a Descartovo karteziánství a racionalistický přístup na straně druhé. Descartova analýza, jeho matematický operacionalismus a jako protipól Komenského syntéza. Porovnání jejich práce se tak vyloženě nabízí. Ve své diplomové práci se nebudu zabývat obecným charakterizováním myšlenkových a filozofických směrů. Tyto informace budu průběžně zasazovat do kontextu Komenského a Descartova díla, případně jimi budu argumentovat při výkladu jejich filosofie. Tak budou údaje podložené a bude jim možno přiložit význam.

Jako cíl diplomové práce si stanovuji jasné vymezení filosofie Komenského a filosofie Descarta. Na základě tohoto vymezení bude možné myšlení obou filosofů porovnat, a tak dojít ke stanovení případné shody, anebo rozporu. Dále bych chtěla postihnout vztah dnešního světa k odkazu Komenského a Descarta a v neposlední řadě bych ráda zmínila souvislost Komenského filosofie s výchovou a vzděláním.

Při práci se budu snažit o jasnou interpretaci textů, kterou budu dokládat ukázkami a na texty budu odkazovat. Své závěry se vždy pokusím jasně argumentačně podepřít.

Kromě interpretace budu užívat i metodu porovnání. Po analyzování sebraných dat se budu snažit jednotlivé syntetizovat, aby byl výsledkem konkrétní ucelený závěr, od kterého bude možné dobrat se případného dalšího zkoumání.

Hlavními předmětem mého výzkumu budou zásadní díla obou filosofů. Komenského Labyrint světa a ráj srdce a Descartovy Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem. Tato díla natolik dobře reprezentují filosofii Komenského a Descarta, že je považuji za stěžejní a budu vycházet především z nich. Texty se budu snažit interpretovat a zároveň je budu zvolenou metodou komparace, neboli srovnáváním, klasifikovat. Nezbytnou sekundární literaturu budu při práci rovněž používat. Nejen Komeniologické studie Jana Patočky, ale i další prameny poskytují velké množství informací. Dílo obou filosofů je už velice dobře probádáno, avšak interpretace a hodnocení myšlenek Komenského a Descarta těmi, kteří se jejich filosofií zabývali, se značně liší, a mnohdy úplně rozchází. Já bych tedy ráda došla k vlastnímu závěru, který budu moci dát do kontextu se současností. Porovnáním pramenné literatury a sekundárních zdrojů chci také zjistit, která interpretace, respektive který výklad odkazu Komenského a Descarta je pro mě nejpřijatelnější.

Jako kritérium pro srovnání filosofie Descarta a Komenského jsem stanovila filosofii, ze které Descartes a Komenský vycházejí nebo kterou reflektují. Proto bude na následujících stranách určitě zmíněn Augustin, křesťanská filosofie, Platón, filozofický směr novoplatonismus, křesťanství. Dalším kritériem bude porovnání Descartova analytického přístupu a Komenského syntézy. Syntetizující, o celek usilující filosofie Komenského a Descartova subjekt-objektová figura bude další měřítko porovnání. Zmínit bych také chtěla vztah pansofie a výchovy, přičemž je zajímavé zamyslet se nad tím, v jakém duchu se odehrává dnešní doba. Jestli je nakloněná celkovému pojetí, anebo spíš hlubokému vhledu do podstaty problému.

Přínos obou filosofů značně přesahuje hranice oboru filosofie. Descartův výzkum velmi obohatil matematiku a přírodovědu. Komenského dílo má ještě širší záběr. Kromě filosofie se zabývá teologií, pedagogikou, didaktikou, jazykovědou. Pokud se bude zdát, že mají díla, se kterými pracuji přesah i do těchto vědních disciplín, poukáži na to.

K popisu doby a díla budu používat korespondenci Komenského a Descarta, protože je to autentický zdroj informací, který pomůže utvořit si představu o tom, co autory k jejich práci podněcovalo.

2. Rešerše

2.1.Filosofie Jana Amose Komenského

Komenského filosofie je inspirována odkazem Platóna, dále novoplatonismem - Plótínem. Komenský výrazně čerpal z křesťanské filosofie, ze svatého Augustina. Mezi další filosofy, kteří ovlivnili jeho myšlení, patří Mikuláš Kusánský a Tommaso Campanella.

Komenský svým dílem ovlivnil významné české autory Jana Patočku, Radima Palouše, Josefa Tvrdeho. Jeho filosofií se intenzivně zabývá Věra Schifferová. S dílem Jana Amose Komenského čile pracuje Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku Filosofického ústavu Akademie věd ČR.

Mně je asi nejbližší Patočkovo a Paloušovo pojetí Komenského filosofie.

Ze zahraniční literatury jsem pracovala s článkem Paula Heidebrechta Meeting of the Minds (vizte seznam použitých informačních zdrojů).

2.2.Filosofie René Descarta

U René Descarta není známa příliš velká inspirace filozofickým dílem ať už některých jeho současníků anebo předchůdců. Jeho metafyzika bývá často srovnávána se svatým Augustinem.

Descartova filosofie však ovlivnila Barucha Spinozu, Gottfrieda Wilhelma Leibnize, fyzika Blaise Pascala, Immanuela Kanta, sociologa Émila Durkheima a další.

Z cizojazyčných prací jsem čerpala z článku kanadského autora Paula Heidebrechta Meeting of the Minds (vizte seznam použitých informačních zdrojů).

3. Dva velcí filosofové třicetileté války

3.1. Život, doba a dílo René Descarta

René Descartes, narozený 31. března 1596 poblíž města Tours ve Francii, pocházel z aristokratického rodu. Jeho otec pracoval jako poradce u soudu, další příbuzní se věnovali kněžskému a lékařskému povolání. Domácího podnětného prostředí si však příliš neužil, po smrti matky, která zemřela rok po Descartově narození, byl vychováván chůvou a babičkou.

V deseti letech nastoupil na jezuitskou kolej v La Flèche, kde se pod vedením Otců Tovaryšstva Ježíšova vzdělával v latině, řečtině, rétorice, teologii, astronomii, v zacházení s kordem nebo Aristotelově přírodovědě. Zde také navázal pevná, často i celoživotní přátelství, jako například s Marinem Mersennem, který později poskytoval Descartovi cenné informace o nejnovějším dění v soudobé vědecké společnosti. Descartovi se v La Flèche bezpochyby dostalo kvalitního vzdělání, na kterém mohl později dále stavět, protože *v době nejpřísnější cenzury a nejdrastičtějších trestů za blasfémii bylo na jezuitských školách vyučováno nejpokrokovějším naukám, a to nejen věd, ale i filozofie.*¹

Roku 1616 ukončil Descartes studium práva na pařížské Sorbonně a o následujícím období svého života prohlásil: *rozhodnuv se, že nebudu hledat jiné vědy než tu, jež by se dala nalézt ve mně samém nebo ve velké knize světa, použil jsem zbytku své mladosti k tomu, abych cestoval, abych viděl dvory a armády, abych se stýkal s lidmi různých povah a postavení, abych získal rozličné zkušenosti, abych sám sebe vyzkoušel v situacích, jež mi osud nabízel, a abych všude o věcech naskytujících činil takové úvahy, abych z nich mohl mít nějaký užitek.*²

¹ MÁCHA, Karel, *Cartesius*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1991. s. 18 ISBN 80-85247-08-9

² DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 8-9 ISBN 80-205-0216-5

Několik z výše zmíněných úmyslů naplnil roku 1617 svým dobrovolným vstupem do vojenské služby. Stal se tak později i aktivním účastníkem třicetileté války, přičemž redigoval svoji prvotinu Pojednání o hudbě. Mnohé zdroje uvádějí, že bojoval v bitvě na Bílé hoře. Přesvědčuje nás o tom i Zikmund Winter, neboť Descartes je jednou z postav jeho románu Mistr Kampanus, kde je přiblížen jako mladý francouzský důstojník bavorské armády. Účast na bělohorské bitvě je spekulací, jisté ale je, že s vojskem pobýval nějakou dobu na jihu Čech a také na Moravě, odkud putoval do Uher.

Odešel z armády, ale i nadále se snažil být vždy v místě dění. Roku 1624 odjel do Říma k příležitosti jmenování nového papeže Urbana VIII., kde byl také svědkem procesu s Marcem Antoniem de Dominis, jenž byl nařčen z kacířství a potrestán. Roku 1625 se Descartes vrátil do Paříže, tam se zabýval hlavně matematikou, fyzikou a také dioptrikou, jež se později stala důležitou částí Rozpravy o metodě.

Na konci 20. let 17. století dokončil Úvahy o první filosofii, které pak ve 40. letech rozpracoval jako Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem. Tou dobou, za vlády Ludvíka XIII. nebylo v Paříži příznivé prostředí pro vědu, protože kardinál Richelieu, který prakticky vládl za krále, centralizoval veškerou moc. Richelieu se stal nejen ministrem, ale i kancléřem Sorbonny. Descartes se tedy rozhodl odejít do Holandska.

Nizozemí ho pravděpodobně lákalo svobodnými podmínkami, jež poskytovalo vědeckému bádání. Pracoval tam na racionalistickém díle Pravidla vedení rozumu, které bylo vydáno až počátkem 18. století, po tom, co bylo po ztrátě opět nalezeno. Descartes žil v Holandsku skrytě, aby se mohl koncentrovat na práci. Prostřednictvím korespondence zůstával ve styku se svým výše zmíněným přítelem Mersennem. Tato slova pak patřila zajisté i právě Mersennemu: *Když filozofuji, myslím na své přátele... Jen pro ně tvořím... a tím snad pro lidstvo vůbec...*³

Nějakou dobu před tím, než se odehrál procesem s Galileem, který obhajoval heliocentrický systém, psal Descartes Mersennemu, že dokončuje své dílo Svět. Když však byl zveřejněn výsledek procesu, Descartes se neodhodlal vydat dílo, které rovněž vycházelo z heliocentrické koncepce.

³ MÁCHA, Karel, *Cartesius*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1991. s. 30 ISBN 80-85247-08-9

Roku 1637 vyšla nejprve anonymně, významná, francouzsky psaná Descartova Rozprava o metodě. *A píš-li francouzsky, což je jazyk mé otčiny, raději než latinsky, což je jazyk mých učitelů, je to proto, že ti, kteří užívají toliko svého přirozeného, zcela čistého rozumu, budou lépe posuzovat mé názory, než ti, kteří věří jen starým knihám.*⁴ Zde je patrné, že Rozprava byla Descartovou osobní záležitostí více, než tomu bylo u ostatních prací. Jedná se o jeho stěžejní dílo, které nese autobiografické prvky. Navazují na ni další části, výše zmíněná Dioptrika, dále Meteory a Geometrie. Ač byl Descartes velice opatrný, dílo, které se stalo poměrně vlivným, nacházelo i kritickou odezvu. „*Tatíček Mersenne*“⁵ Descartovi pomáhal mírnit negativní ohlasy.

Tři roky po vydání Rozpravy zemřela Descartova nemanželská dcera, také jeho otec a sestra. Dalo by se považovat za úspěch, že jeho učení postupně začalo prorážet na některé univerzity v Holandsku. Descartovi se ale zároveň dostávalo osočování z bezbožnosti. A tak bylo brzy jeho učení zakázáno a Descartes byl nucen obhajovat své myšlenky u soudu. Dobré známosti mu při útocích na jeho osobu pomáhaly, některých nařčení se však nezbavil až do konce života.

Hlavní, metafyzický spis Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem vyšel roku 1641 v Paříži. Psal jej latinsky a právem je považován za vrcholné dílo Descartovy tvorby. Jak název výmluvně napovídá, věnoval se Descartes ideje Boha, kterou v sobě máme. Bohu, jakožto dokonalé a pravdivé bytosti a člověku, jakožto výjimečné bytosti, v němž se spojuje duch a tělo. Zajímavé je Descartovo vybízení čtenáře k dialogu, které praktikoval už v Rozpravě o metodě: *prosím všechny ty, kteří budou mít nějaké námitky, aby je neobtěžovalo poslat je mému nakladateli, jenž mne o nich zpraví, a já se pokusím připojit k nim zároveň svou odpověď*; čtenáři, *vidouce pohromadě jedno i druhé, usoudí pak tím snáze, co je pravda. Neslibuji, že budu na něco odpovídat ze široka, nýbrž toliko přiznám velmi otevřeně své chyby, uznám-li je*⁶.

⁴ DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 54 ISBN 80-205-0216-5

⁵ MÁCHA, Karel, *Cartesius*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1991. s. 30 ISBN 80-85247-08-9

⁶ DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 53 ISBN 80-205-0216-5

Podobným způsobem zpracovával i Úvahy o první filosofii, přičemž jednotlivé části díla posílal konkrétním adresátům, aby vyjádřili své námitky, které pak Descartes okomentoval. Vstřícným a otevřeným přístupem se chtěl pravděpodobně vyvarovat dalším obviněním, zároveň tak ukázal, že není dogmatik, ale svá tvrzení opodstatnil. Dílo věnoval *Nejmoudřejším a nejslovutnějším mužům svaté theologické fakulty pařížské, děkanovi a doktorům*⁷, neboť se v nejlepší víře domníval, že by tak mohl obohatit soudobé učení.

Ve 40. letech 17. století si k sobě našli cestu Descartes s Komenským. Několikrát se zdálo, že by mohli vzájemně spolupracovat, z plánů ale vždy sešlo. Roku 1642 se v Holandsku osobně setkali. Ač se shodovali v mínění o Bohu, jakožto nejvyšším dobrém a pravdivém, v zásadě se ale rozcházeli. Komenský se o setkání vyjádřil takto: *Rozešli jsme se přátelsky; já jsem jej vybízel, aby vydal základy své filosofie (jež rok nato byly vskutku vydány), on zase podobně pobádal mne k urychlení mých prací.*⁸

Věrné přátelství choval Descartes k princezně Alžbětě Falcké. Z dochované korespondence, kterou společně vedli, lze vyčíst, že byla Alžběta pro Descarta zdrojem inspirace a podněcovala jej k práci, *Vaše velkodušnost mi zanechala stopy svých myšlenek na papíře. Po několikerém pročtení jsem si navykl o nich uvažovat a již mne vskutku tolik neomračují, ale naopak, naplňují mne stále větším obdivem, neboť zjišťuji, že nevypadají duchaplně jen na první pohled; a čím důkladněji je zkoumám, tím více se jeví jako rozvážné a promyšlené.*⁹ a tak vyšly roku 1644 Principy filosofie, věnované princezně Alžbětě. Dopisování s Alžbětou Descartes dále zhodnotil vydáním Vášní duše, kde se snažil o vášních pojednat spíše z přírodovědného hlediska. Descartes se zabýval přírodními obory a výzkumy, ačkoli mu nezajistily takovou slávu, jako matematika. Analytická geometrie a souřadnicový systém obohatily matematiku a Descarta postavily na piedestal největších matematiků.

⁷ DESCARTES, René, *Meditationes de primaphilosophia Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001. s.9 ISBN 80-7298-036-X

⁸ BEČVÁŘ, Jindřich, *René Descartes-Milovník rozumu*. 1. vyd. Praha: Prometheus, 1998. s. 17 ISBN 80-7196-082-9

⁹ DESCARTES, René, *Principy filosofie*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998. s. 161 ISBN 80-7007-112-5

Přes Descartova přítele se o díle filosofa, matematika, přírodovědce Reného Descarta dozvěděla švédská královna Kristina. Od roku 1646 byli s Descartem v kontaktu a královně se zdál jako dobrý adept na vedení akademie věd, kterou chtěla ve Švédsku založit. O tři roky později odjel Descartes na základě oficiálního pozvání do Stockholmu, kde se stal královniným dvorním učitelem filosofie. Kromě vyučování královny, která měla Descarta v hluboké úctě, intenzivně pracoval.

Do Švédska se mu původně nechtělo kvůli zimě, která se mu skutečně stala osudnou. 11. února 1650 zemřel na zápal plic. Alespoň se však Descartovi na sklonku života dostalo klidu od kritiky a obviňování. Mnoho prací, tak jako Pravidla pro řízení rozumu, bylo zveřejněno až po Descartově smrti. Jeho ostatky byly převezeny do Francie za vlády Ludvíka XIV. v roce 1666. Nebyl však povolen slavnostní pohřeb, navíc chyběla Descartova lebka, která byla ze Švédska navráćena později. Tělo je dnes uloženo v pařížském kostele Saint Germain-des-Prés, lebka je v Musée de l'Homme.

3.2. Život, doba a dílo Jana Amose Komenského

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592 na jižní Moravě. Přesné místo jeho narození je sporné, jisté však je, že Komenského předkové pocházeli z Komně, což je obec, ležící ve Zlínském kraji, v okrese Uherské Hradiště.

Když bylo Komenskému dvanáct let, zemřel jeho otec, zanedlouho i jeho matka Anna a brzy i sestry Ludmila a Zuzana. Z vlastních zápisů Komenského lze vyčíst, že byla jeho rodina pochována v Uherském Brodě a mladého Jana se ujala teta ze Strážnice. V roce 1605 byla Strážnice vypálena, a tak se musel Komenský přesunout do Nivnice ke svým poručníkům.

V roce 1608 se díky bratrskému biskupu dostal na školu v Přerově, která byla pod záštitou Karla staršího ze Žerotína, jemuž později Komenský dedikoval Labyrint světa a ráj srdce. Tak se mu od jeho šestnácti let dostávalo kvalitního vzdělání. Mimo jiné se naučil velice dobře latinsky, takže byl Jednotou bratrskou už po třech letech vybrán ke studiu na vysoké škole v Herbornu. O dva roky později přestoupil na teologickou

fakultu do Heidelberku, kde vznikaly jeho filozofické prvotiny. Zde *oslovuje se Komenský Amosus (=miláček), kteréhožto příjmi se prý dostalo Komenskému pro jeho milou povahu od biskupa Láneckého.*¹⁰

Roku 1614 se vrátil zpět do vlasti, kde se stal učitelem na přerovské škole, kterou sám dříve navštěvoval. Byl také činný v práci pro Jednotu bratrskou a brzy byl vysvěcen na bratrského kněze. Působil jako učitel ve Fulneku a duchovní správce tamějšího bratrského sboru. Kromě Retuňku proti Antikristu a svodům jeho napsal v této době také Listové do nebe a v roce 1619 je jako první českou knihu vydal. Tato díla se řadí mezi Komenského tzv. útěšnou tvorbu, ve které se vyznává ze své nespokojenosti a svých obav z toho, kam soudobý svět a společnost spěje. *Vidím i já a soudím, co se děje, a svědkové toho jsou slzy chudých mých, kteréž já v lahvicích uchovávám, a které časem svým hořkým vám nápojem budou, ó vy ukrutní.*¹¹

Nešťastnými událostmi roku 1621 nastalo pro Komenského kruté období. Evangeličtí kněží byli pronásledováni, Komenský byl nucen opustit svoji rodinu a musel se skrývat. Ve Fulneku mu vyhořela knihovna a rukopisy. Azyl našel u již zmíněného Karla staršího ze Žerotína v Klopotech u Brandýsa nad Orlicí. *Když jsem byl vyhnán (hned mezi prvními, roku 1621) ze svého sboru, napsal jsem Přemýšlování o dokonalosti křesťanské, snaže se sobě i jiným jasně ukázati, že celá křesťanská dokonalost spočívá v konání a trpění všeliké vůle Boží...*¹² Tento spis věnoval svojí ženě, která brzy s oběma dětmi zemřela při morové epidemii.

Útěchu ve svém soužení hledal Komenský v psaní, *Když temnoty béd houstly r. 1623 a zdálo se, že není už naděje na žádnou lidskou pomoc či radu, zmítán úzkostmi, volal jsem v hluboké noci k Bohu...jakmile jsem pocítil, že se zármutek rozptyluje, popadl jsem pero a začal zapisovat (ať už pro budoucí potřebu vlastní, kdyby se ty hrůzy*

¹⁰ KLÍMA, Jiří Václav, *Jan Amos Komenský*. Praha, L.J. Peroutka, 1947. s. 12

¹¹ NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 19

¹² NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 21

vrátily, anebo pro jiné věřící)¹³, a tak vznikla v roce 1623 jeho největší díla, Truchlivý a Labyrint světa a ráj srdce. Obě díla jsou významná a hodnotná z hlediska literárního *Každému literatury naši milovníku známo jest, že my posavad v řeči své knihy utěšenější a jadrnější prosou psané nad tento Labyrint světa nemáme.*¹⁴, jazykového, filozofického a teologického. Sám Komenský si Truchlivého i Labyrintu vážil a několikrát se k dílům vracel, upravoval je a rozšiřoval.

Brzy se Komenský podruhé oženil a vzhledem k vydání Obnoveného zřízení zemského byl nucen opustit svou vlast. Tak v roce 1628 odešel se svou novou rodinou do polského Lešna, kde už v předchozích letech vyjednával podmínky českým vystěhovalcům. Už před odchodem do exilu začal pracovat na pedagogickém díle Didaktika česká, kterému se dále věnoval v Lešně, přičemž také učil na tamějším gymnáziu.

Chtěl vytvořit veliké didaktické dílo. Začal Informatoriem školy mateřské, tedy „návodem“ pro matky malých dětí. Když viděl, že činí žákům potíže studium latiny, sestavil učebnici Brána jazyků otevřená, díky které proslul skutečně po celém světě. To dokazují četné překlady, dokonce i do asijských jazyků. Pracoval houževnatě a posilovala jej víra, že bude jeho země osvobozená. *Touto prací chtěl vlasti, na prahu jejího osvobození, dáti do vínku návod k vybudování školství a ukázat jí „metodu přirozenou a světlou,, aby „po svém žalostném a ohavném zpusťování...zkrvésti mohla.“*¹⁵ Komenský věřil, že výchovou a vzděláním lze mnohé zlepšit. Chtěl, aby měla škola platnost hry a zábavy, která děti poučí. *Ve školách tedy cokoli se dělá, ať slouží a napomáhá budoucímu životu.*¹⁶

¹³ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 316-317 ISBN 80-7106-279-0

¹⁴ NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 30

¹⁵ NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 40

¹⁶ NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 56

Ve 40. letech se po Evropě rozesla zpráva o Komenského pansofických a didaktických snahách. Zaslouhou jeho příznivce Samuela Hartliba, který pro nápad pozvat Komenského do Anglie získal i členy parlamentu, přijel Komenský roku 1641 do Londýna. Cílem jeho návštěvy bylo podílet se na reformě anglického školství, vědy a vzdělanosti. Naplnění cíle Komenského pobytu se v důsledku výbojů a povstání neuskutečnilo. *Ale jediný nešťastný den, přinášející zprávu o krveprolití v Irsku a o válce tam vzniklé, rozmetal všechny plány. Ztracena byla celá zima až na to, že jsem (chtěje se zavděčiti různým horlivcům, dychtivým poznat obsah našich plánů) napsal rozpravu pod názvem Via lucis.*¹⁷Pobyt v Londýně dal ale vzniknout Komenského Cestě světla a mnoha dobrým přátelstvím. Setkal se zde se svým krajanem Václavem Hollarem, umělcem a rytcem, který Komenského portrétoval.

Komenský obdržel nabídky ke spolupráci a další pozvání hned z několika zemí. Francouzský kardinál Richelieu jej vyzýval ke zřízení pansofické školy poblíž Paříže. Přízeň projevil sedmihradský rod Rákócziů a zajímali se o něj i Američané.

Komenský nakonec přijal pozvání do Švédska, které mu zprostředkoval holandský kupec Ludvík de Geer. V jeho rozhodnutí sehrála roli diplomacie. Doufal, že by Švédové mohli pomoci v domácí situaci. Po cestě z Londýna proběhla také výše zmíněná schůzka Komenského s Descartem. *Rokovali jsme asi čtyři hodiny: on nám vykládal taje své filosofie, já zase jsem hájil přesvědčení, že všechno lidské poznání, jehož se nabývá pouhými smysly a úvahami, jest nedokonalé a mezerovité.*¹⁸

Švédská královna Kristina se naučila latinsky podle Komenského Brány jazyků *...měl jsem slyšení u královny a s podivem jsem ji slyšel mluvit latinsky (a ještě více r. 1646 po celé dvě hodiny).*¹⁹, což se nejspíš stalo dobrou vizitkou Komenského schopnosti koncipovat učebnice. To byl také jeho hlavní úkol ve Švédsku. Pansofické a náboženské

¹⁷NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 74

¹⁸NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 76-77

¹⁹NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 77

snahy byly přijímány s nelibostí. Komenského aktivity zde byly čistě pedagogického rázu- vypracování školské reformy, jazykové učebnice a výuka na gymnáziu.

To se mu nejspíš zdálo dosti svazující a ve Švédsku nebyl tak zcela spokojený, navíc jej vzhledem k politickému dění potřebovala Jednota bratrská, která Komenského zvolila biskupem.

V roce 1648 se vrátil zpět do Lešna. V srpnu zemřela jeho druhá manželka a v říjnu byl podepsán Vestfálský mír. Snahy českých pobělohorských emigrantů byly definitivně potlačeny. Byla stvrzena absolutistická vláda katolických Habsburků. Komenský byl zklamaný a příčinu politické situace spatřoval i v netečnosti českého národa. *A tak by bylo naší pošetilostí v našich pohromách nyní obviňovati jiné a na ně si stěžovati; naproti tomu je začátkem moudrosti, jíti sami do sebe a žalovati na vlastní nedostatek kajícínosti..., a na netečnost vůči sobě samým, kteří jsme- musím to přiznati- o sebe nedbali a chceme, aby se za naší dřímoty o naši věc starali jiní.*²⁰

V roce 1650 napsal Komenský Kšaft umírající matky Jednoty bratrské, jako reakci na neodvratitelný konec Jednoty, který v důsledku norimberských úmluv musel nadejít. Naděje na návrat Komenského do vlasti definitivně zhasly. *Ale což více mluvíti? Přestati mi přijde a rozžehnati se s tebou, vlasti milá! Ale jakž pak? Jako Jákob patriarcha, na smrtné posteli své žehnaje se s syny svými, a dával jim požehnání; jako i Mojžíš, odcházeje od lidu svého; z jejichž úst já vezmouc slova, tobě také, národe český, na rozžehnanou požehnání vyhlašuji od Hospodina Boha, abys ty předce byl a zůstával ratolestí rostoucí...*²¹

Nadcházející čtyři roky pobýval Komenský v Sedmíhradsku, v Uhrách. Zařídil tam první tři třídy pansofické školy, upravoval učebnice, svoji pedagogickou práci sepsal tak, aby mohla být ztvárněna na divadelní scéně. V této době vzniknul slavný Orbis pictus, bohatě ilustrovaná učebnice, která žákům pomohla lépe učivu porozumět. Rozumět problému, to bylo to, oč Komenský ve vzdělání usiloval. *Tehdy nebyly ještě*

²⁰NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 82

²¹NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 84

*žádné knihy pro mládež... Mimo Orbis pictus nedostala se mi do rukou žádná kniha tohoto druhu.*²²

Po návratu do Lešna stihla Komenského další životní katastrofa. Při požáru města shořela práce, které se Komenský celoživotně věnoval. Shromažďoval materiál k vydání českého slovníku, psal pansofická díla. Vše přišlo nazmar, ale ani tehdy se Komenský nevzdával. Přijal pozvání do Amsterdamu, *Amsterdam se stal přístavem mně trosečnickovi, sem jsem byl zanesen k přátelům, zde se chystám strávit zimu, zde ony své práce o věcech uveřejniti, co jich bylo vyrváno plamenům.*²³, kde byl velice vlídně přijat a dál intenzivně pracoval, především psal. Vyšla mu všechna jeho didaktická díla. Zřídil tiskárnu, ve které začal tisknout i Obecnou poradu o nápravě věcí lidských. Prakticky až do posledních chvil svého života sledoval duchovní a politické dění v Evropě. Zemřel 15. listopadu 1670 v Amsterdamu, o týden později byl pohřben v Naardenu.

Vzhledem k rozsahu díla Komenského jsem byla nucena pro potřebu práce popis jeho díla a odkazu zestručnit.

²²NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 89

²³NOVÁK, Bohumil, J. A. *Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 96

4. Obecně k Labyrintu světa a ráji srdce a Úvahám o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem

4.1. Vydání, žánr, téma, kompozice Labyrintu

Nejprve bych chtěla zběžně uvést díla, která jsou pro tuto práci stěžejní. Už na první pohled vidíme, že Komenského Labyrint je koncipován zcela odlišně než Descartovy Úvahy.

Labyrint vznikl v době pobělohorské, v roce 1623. Komenský jej však ještě v následujících letech rozšířil a dílo bylo poprvé vydáno v roce 1631. Já pracuji s vydáním Labyrintu, který byl *Po druhé tlačen v Amsterdamě, roku 1663*²⁴. I tato verze je úpravou předchozího vydání.

Na rozdíl od Úvah, které jsou jasně filozofickým dílem, není žánrové zařazení Labyrintu jednoznačné. Vzhledem k motivům putování, hledání, poutníka, cesty a s ohledem na výraznou alegorii bychom mohli Labyrint označit jako alegorické putování. *Tento žánr, kořenící v řecko-orientální tradici a bohatě se rozvíjející ve středověku, zažil svou renesanci právě v 17. století, charakterizovaném střetáváním reformačních a protireformačních snah.*²⁵

Podobně byl pro tuto dobu typický i žánr utopie, jehož prvky jsou v Labyrintu také evidentní. Utopie vlastně souvisí s výše zmiňovanou alegorií, protože obsah díla je v utopii podobenstvím dění ve společnosti. Nepřímé, obrazné vyjádření pak umožňuje kritiku. Tomuto žánru dalo pojmenování dílo Thomase Mora, Utopie, které však nebylo první svého druhu. Už Platónova Ústava je příkladem utopie.

Labyrint je svou koncepcí podobný dalšímu utopickému dílu a tím je Sluneční stát Tommaso Campanelly, který byl vydán tak jako Labyrint roku 1623. Oba používají

²⁴KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 121 ISBN 80-7106-279-0

²⁵ZEMAN, Milan a kol, *Rozumět literatuře 1 - Interpretace základních děl české literatury*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 43

motiv fiktivního města, nebo městského státu, který představuje celý svět. Oba dva také seznamují čtenáře s chodem svých světů prostřednictvím exkurze. Návštěvník, v Labyrintu jím je poutník, poznává město za doprovodu průvodců. U Campanelly se velmistr seznamuje se Slunečním státem zprostředkovaně, vyprávěním mořeplavce. Komenského Labyrint tvoří dvě části, které nejsou nijak formálně oddělené, nicméně obsahově a významově je mezi nimi předěl. Druhá část ukazuje cestu k nápravě, která je vyústěním první části.

Komenský své hluboké filosofické myšlenky zasadil do příběhu, kterého je sám účasten. V roli poutníka se vydává na cestu za poznáním světa, *abych dobře, k kterému bych se houfu lidí připojiti a v jakých věcech život trávit měl, rozmyslil*.²⁶ Průvodci mu jsou Všeživý Všudybud, který dává poutníkovi uzdu s udidly a Mámení, které nasazuje poutníkovi, byť nakřivo, brýle z *skla domnění*.²⁷ Motiv brýlí si Komenský pravděpodobně vypůjčil od Mikuláše Kusánského, který používá brýle pravdy. Kusánský je kromě jiných pro Komenského dílo také velmi podstatný.

Průvodci nechají poutníka nejprve nahlédnout na svět z výše, odkud se poutníkovi vše líbí, jakmile se mu však dostává možnost, aby nahlédl chodu, fungování, pravidlům, zvykům bezprostředně, je velice zklamán. Svět je prostý pravidel, chybí v něm pokora, vše je nedbalé a nepraktické. Soustavně světem prochází Smrt, která si bere životy a nikdo toho nedbá. Všude vládne neukáznenost, bezohlednost.

Ač by poutník neměl vynášet žádné soudy, často se neudrží a nad stavem světa hořekuje. Skrz křivě nasazené brýle vidí klamnost a šalbu. Průvodci, kteří poutníka často zesměšňují, jej zavedou na hrad královny světa Moudrosti, kde přichází naděje v podobě krále Šalamouna. Šalamoun stejně jako poutník spatřuje marnost světa, a tak je ze něj hrubě odstraněn. V poutníkovi už není žádná naděje, chce opustit svět „*Tisíckrát umřítí volím, nežli tu býti, kdež se tak děje, a dívati se na nepravost, faleš, lež, svod,*

²⁶KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 127 ISBN 80-7106-279-0

²⁷KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 133 ISBN 80-7106-279-0

*ukrutnost. Protož již mi smrt žádostivější jest nežli život*²⁸, zavírá se kapitola marnosti, zla a pomíjivosti.

Proti světu, který je místem pachtění a motání, se otevírá ráj srdce, příbytek boží, ve kterém nachází poutník smysl života. Opět se vydává na cestu světem, tentokrát je však obdařen jhem poslušnosti a poznává svět ve světle víry. Bezpečný svět svobody, čistoty, lásky, radosti. Svět Pána Boha Ježíše Krista, ve kterém je odhodlán setrvat navždy, neboť to je to, co ve světě hledal. *Ty jsi, Pane, plnost plností: srdce naše neuspokojené jest, dokudž se koli neustanoví v tobě.*²⁹

4.2. Vydání, téma, kompozice a obsah Úvahy první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem

Traktát Úvahy o první filosofii vzniknul roku 1629. Nejednalo se ještě o Úvahy o první filosofii, ve kterých se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem, ale spis z roku 1629 byl jejich základem.

Roku 1640 byl Descartes na základě kritiky své Dioptriky inspirován k přepracování původní verze Úvah o první filosofii. Chtěl se pojistit proti kritikám, které mohly mít v tehdejší době dalekosáhlé důsledky, a tak své dílo poslal teologovi Carterovi, aby jej okomentoval. Na komentáře odpověděl a poslal Úvahy včetně komentářů s odpověďmi svému příteli Mersennovi.

Descartovo dílo vešlo ve známost ještě před vydáním, protože o něm napsal dopis i děkanovi Sorbonny. Oficiálnímu vydáním díla roku 1641 ještě předcházelo několik sérií vydání námitek. Jedny z nich jsou například od filosofa Thomase Hobbesa. Tak bylo součástí prvního vydání Úvah i šest připojených sérií

²⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 266 ISBN 80-7106-279-0

²⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 312 ISBN 80-7106-279-0

námitek filosofů s Descartovými odpověďmi. V roce 1642 vyšlo další vydání Úvah se sedmou sérií námitek a Descartových odpovědí. O pět let později vyšly Úvahy ve francouzštině.

Úvahy jsou ryze filosofickým dílem. V předmluvě ke čtenáři vychází Descartes z námitek k předešlé Rozpravě o metodě. Upozorňuje zde také čtenáře, že jsou Úvahy určeny těm, kdo *budou chtít vážně se mnou přemýšlet a odvracet svého ducha od smyslových věcí a zároveň ho zbavovat všech předsudků*.³⁰ Dále nastiňuje šest úvah, které budou následovat v této práci. Každé z úvah je pak věnovaná samostatná kapitola.

V první pojednává o důvodu pochybnosti a o hmotných věcech. Descartes předznamenává, že bude opět pracovat svojí metodou skepse a sděluje čtenáři, že se odebírá do ústraní, aby měl klid na velkou práci, která vychází z vyvracení vlastních starých domněnek. Nechce se nechat klamat smysly, zároveň však připouští, že některé věci jsou a jsou rozprostraněné v prostoru. Záhy je tento jeho soud popřen tím, že má ve své mysli domněnku Boha, který způsobil, že se mu vše jen zdá. Doufá ale, že by ho Bůh takto klamat nechtěl, tak velký klam by popíral božskou dobrotu. Proto raději bude pokládat za klamné své předchozí domněnky, anebo bude předpokládat, že *nějaký zlomyslný démon a zároveň nejvyšší mocný a chytrý vynaložil všechno své úsilí*³¹, aby jej oklamal. Tím se vlastně Descartes opět dostává k popření všeho a odhodlává se hledat pravdu od začátku. Jakmile už se zdá, že dochází k nějaké jednotě, rázem tuto jednotu rozbíjí na prvky.

Druhá úvaha je v zásadě opět rozbíjením jistoty. Jisté není nic. Vše co vidí, je klamné. Odkud to ví, že tomu tak je? Když má takové myšlenky, musí být jejich původcem. Je tedy alespoň on? Jak by mohl být, když nic není. Musí být někdo, kdo ho klame. To pak ale znamená, že on sám je, když je klamán. Dojde k neotřesitelnému: *musím nakonec stanovit, že kdykoliv pronáším nebo svým duchem chápu větu: „Já jsem, já*

³⁰ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 28

³¹ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 41

existují“, je vždy nutně pravdivá.³² Ale kdo je on? Dochází k rozdělení svého já na ducha a tělo.

Opět tedy dělí, tak jako v matematice a opět se dostává k jediné jistotě, tedy k tomu, že je, protože myslí. *Tu shledávám, že myšlení patří k mé podstatě. To jediné nemůže ode mne být odloučeno. Já jsem, já existuji, to je jisté.*³³ A jako zpětná kontrola mu slouží opět pochybnost. Pochybnost však nezamezí poznání věcí. Ty je mnohdy schopen poznat lépe než sám sebe. Věci jsou po zralé úvaze cosi rozloženého v prostoru, co můžeme pochopit svým duchem, ne však smysly. Poznávání Descarta opět utvrzuje v tom, že musí především on sám být, neboť je, jak dokládá poznáním věcí, schopen myslet.

Existencí Boha a tím, zda jej může Bůh klamat, se Descartes zabývá ve třetí úvaze. A opět se pouští do analyzování. Rozděluje a rozměňuje své myšlenky. Pracuje s idejemi, což jsou obrazy věcí, které nemohou být klamné. Některé jsou vrozené, jiné získané a další vlastní.

Druhou skupinou jsou citové nebo také volní jevy, které rovněž nemohou být klamné. A soudy, které mohou klamat. Idea, pomocí které chápe Boha, má v sobě více objektivní reality, než ty, kterými se vyjadřují konečné substance. Svět rozděluje na substance, tedy věci, které mohou existovat samy o sobě, jsou nemyslicí a jsou takzvané rozprostraněné. On je myslicí věc, tedy nerozprostraněná substance. Descartes se touto cestou, kterou jasně rozděluje svět, dostává k doložení existence Boha, jenž musí nutně být. Není totiž možné, aby v sobě měl ideu nekonečného, když on sám je konečný. Tuto ideu do něj vložil sám nekonečný, tedy Bůh. V nekonečném Bohu je více reality, proto jej může Descartes pochopit dřív, než porozuměl sám sobě a to je také důkaz toho, že idea Boha není klamná. *pokládám za nemožné, abych existoval s takovou přirozeností, jakou mám, tj. s ideou Boha v sobě, kdyby vskutku také neexistoval Bůh,... u něhož není*

³² DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 45

³³ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 48

*žádný nedostatek. Z toho dostatečně plyne, že tento Bůh nemůže klamat, neboť je přirozené a zřejmé, že všechna lest a klam mají svůj zdroj v nedostatku.*³⁴

Ve čtvrté úvaze chce Descartes vyřešit rozpor mezi pravdou a klamem. Stojí na pomezí Boha a nicoty, tedy pravdy a omylu. Omyly, kterých se dopouští, mají příčinu v jeho vůli a rozumu, neboli v jeho schopnosti volit a poznávat. Vůle se rozkládá dále než rozum, a tak se dostává až k tomu, co nechápe. Pak se dopouští omylu a z nevědomosti i hříchu. Dochází k ponaučení *dbám na to, abych se zdržel soudu, nejsem-li si pravdou zcela jist.*³⁵

V předposlední úvaze se Descartes věnuje idejím věcí, které v sobě má. Z toho, že v sobě tyto ideje má, vyplývá, že by měly mít věci i reálnou podstatu. Může u nich ukázat jejich pravdivé vlastnosti, a to je zásadní, protože *pravda je totéž jako bytí.*³⁶ Přes tento důkaz se opět snaží podložit existenci Boha. Vychází z jasného a zřetelného poznání rozumem, které je pravdivé, neomylné. Toho ale nemohl dojít před tím, než došel poznání Boha, protože na něm je vše závislé. Je tedy jasné, že Bůh existuje, když jsou Descartovi nyní jasné i věci o hmotném světě.

Existence hmotných věcí, které jsou předmětem matematiky, neboť je Descartes jasně chápe, to je jedna ze dvou hlavních otázek poslední, šesté úvahy. S hmotnými věcmi souvisí představování si, což vysvětluje jako sdružení duševní poznávací schopnosti s tělem. Stanovuje rozdíl mezi představováním a poznáváním a dostává se k vyvození existence těla. To je naprosto oddělené od ducha a má schopnosti, které jsou spojené s prostorovou substancí. Pak ale Descartes dochází k tomu, že musí být se svým tělem nějak spojen, neboť jsou momenty, kdy je tělo a duch v symbióze. Staví dělitelné tělo do kontrastu s nedělitelným duchem. Duch je ovlivněn jedinou částí těla, mozkem.

³⁴ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 76

³⁵ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 87

³⁶ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 91

Podrobněji se budu k obsahu Úvah o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem vracet v šesté kapitole, která se bude věnovat metodám, které Komenský a Descartes užívají.

5. Metafyzika u Descarta a Komenského aneb styčný bod Augustin

Při porovnávání filosofie Descarta a Komenského, při němž vycházím z Labyrintu a z Úvah, lze spatřit výraznou podobnost obou děl v tématu, kterým se oba intenzivně zabývají, a to je Bůh. Oba chtějí porozumět světu a oba si „vezmou na pomoc“ Boha.

5.1. Metodická skepse

Descartes v Úvahách o první filosofii dokazuje boží existenci, přičemž se tak jako v Rozpravě nejprve odráží od radikálního zpochybnění. *Poznal jsem, že tedy musím jednou v životě všechny své názory úplně zavrhnout a pak znova začít od základů, chci-li ve vědách stanovit něco pevného a trvalého.*³⁷

Především je pevně rozhodnutý zprostit se smyslového poznání, které je často klamné, a tak naše poznání značně zpochybňuje. *Vše, co jsem dosud pokládal za nejpravdivější, získal jsem od smyslů, nebo jejich prostřednictvím. Ale smysly jsem někdy přistihl při klamu a je moudré nikdy naprosto nevěřit těm, kteří nás třeba jen jednou oklamali.*³⁸ I v Úvahách tedy pracuje metodou skepse, neboli pochybování. Tím, že svoji práci uvádí tak, že vše zpochybní, zajistí si, že začíná opravdu úplně nově.

5.2. Vědomí sebe sama a dokonalého Boha

Pak ale nastává poměrně nenadálý moment vzhledem k Descartovu obvyklému způsobu pochybování. Descartes přichází s existencí Boha. *Je však do mé mysli vryta*

³⁷DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 35

³⁸DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 36

*stará domněnka, že je Bůh, který je všemohoucí a od něhož jsem stvořen takový, jaký jsem.*³⁹ Lze namítnout, že v Úvahách nepředkládá boží existenci poprvé, neboť Úvahám předcházela Rozprava o metodě, kde už se myšlenkou existence Boha zabýval. Avšak i tam bychom čekali, že bude odvozovat boží existenci složitěji. *Uvažuje pak o tom, že pochybuji, a že tedy má bytost není docela dokonalá,... pojal jsem úmysl hledat, odkud mi bylo dáno myslet na něco dokonalejšího, nežli jsem sám; a poznal jsem zřejmě, že to musila být nějaká bytost vpravdě dokonalejší podstaty.*⁴⁰ Dochází tak k tomu, že představa Boha je do něho vložena Bohem samým, jenž má v sobě všechny dokonalosti⁴¹.

Podobně rozumově jako zde racionalista Descartes odůvodnil existenci Boha i Anselm z Canterbury v 11. století *Slavný Anselmův důkaz lze shrnout slovy: „Bůh je něco, nad co nelze myslet nic vyššího; kdyby Bůh byl jen v intelektu, bylo by možno myslet ještě něco vyššího než to, nad co nelze myslet nic vyššího“* - totiž téhož Boha jsoucího nejen v intelektu, nýbrž i ve skutečnosti;⁴², tedy důkazem boží existence, někdy také označovaným jako ontologický.

Retrospektivně se přesouvám v Descartově díle od Úvah o první filosofii, kde se dokazuje boží existence, k Rozpravě o metodě, abych poukázala na podobnost s Augustinovým dílem.

V Rozpravě o metodě se dotkne Descartes boží jsoucnosti, přičemž vychází od sebe. Od toho já, které si je vědomo své omezenosti, které potvrdilo existenci Boha. Zpochybňuje vše a hledá pevný základ, o který by se mohl opřít. Je rozhodnutý *zavrhnout jako naprosto klamné vše, o čem bych mohl smyslit sebemenší pochybnost, abych tak viděl, nezůstane-li pak přece něco docela nepochybného.*⁴³ Začíná

³⁹DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 39

⁴⁰DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 27 ISBN 80-205-0216-5

⁴¹DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 28 ISBN 80-205-0216-5

⁴²STÖRIG, Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství 1991. s. 177 ISBN 80-7113-041-9

⁴³DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 26 ISBN 80-205-0216-5

nově, matematicky, vědecky, odhodlaně, jako by si byl vědom, že přináší převratnou filosofii, která bude dlouho aktuální. Zdrojem poznání je rozum. Čistý rozum nezatížený předsudky, zkušenostmi, smyslovými klamy. *všechny věci, jež mi kdy přišly na mysl, nejsou též pravdivější než přeludy mých snů. Avšak i když jsem chtěl myslit, že vše je klamné, je nezbytně nutno, abych já, který tak myslím existoval; a pozoruje, že tato pravda: myslím, tedy jsem, je tak pevná a jistá, že ani nejvýstřednější předpoklad skeptiků nejsou schopny jí otrástit,*⁴⁴ Odtud je tedy slavné „dubito ergo cogito, cogito ergo sum“.

5.3. Ne-podobnost Descarta s Augustinem

Nemožnost zpochybnit vlastní existenci díky jistotě pochybování, které je nezpochybnitelným důkazem myšlení, patřilo už do úvah Aurelia Augustina. *Pochybnost je tím nejjistějším, ano tím jediné jistým v lidském životě, formuluje Augustin svůj paradox, neboť o všem je možno pochybovat - s výjimkou zjištění, že pochybují.*⁴⁵ Jistá je jen nejistota. Z této nejistoty ale vyplývá jistota existence. *Skutečná existence- skutečná lidskost mé existence- záleží v tom, že pochybují.*⁴⁶

Může se zdát, že Descartes pouze přejal Augustinovo učení. Navíc se zdá, že chceme vidět vzájemnou podobnost Descartovy a Augustinovy filosofie. Snad proto, abychom v Descartesovi našli nějaký prvek úvahy, který není tolik racionální, který se chce trochu od lidské hlavy vzdálit. Výroky jsou však vyňaty z celků, jejichž smysl je odlišný.

U Augustina *Jde mnohem spíše o jeho jistý příspěvek k psychologickému prohloubení aktu víry (jakožto základního životního postoje), pro stanovení jakési „dialektiky víry“- sitveniaverbo- tj. její vnitřní rozpornosti mezi rozumem a tajemstvím,*

⁴⁴ DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 26 ISBN 80-205-0216-5

⁴⁵ MACHOVEC, Milan, *Svatý Augustin*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967. s. 82

⁴⁶ MACHOVEC, Milan, *Svatý Augustin*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967. s. 82

*mezi skutečností, že člověk je svým rozumem schopen odhalit jakékoliv dílčí tajemství reality, a jeho neschopností odhalit tajemství samé existence reality, příčinu toho, že vůbec něco je.*⁴⁷

A opravdu z Descartovy korespondence, kterou vedl s přítelem Mersennem je jasně vidět, že jeho cogito ergo sum má být interpretováno odlišně než u Augustina. Descartes o příslušné pasáži v dopise píše: *skutečně shledávám, že ji používá k prokázání jistoty našeho bytí, a následně k tomu, aby ukázal, že v sobě máme jakýsi obraz Trojice, a to tím, že jsme a že milujeme toto bytí a toto vědění, které je v nás; já ji však využívám k tomu, abych ukázal, že toto já, které myslí, je imateriální substancí, která nemá nic tělesného- což jsou dvě dost odlišné věci.*⁴⁸ Situace je vyřešena elegantním pozměněním formulací. Augustinova zní ego sum, ergo cogito, Descartova ego sum, ergo existo.

5.4. Vrat' se do sebe sama, neboť v nitru dlí pravda

Augustin je svým tázáním přiveden k víře. Jedině prostřednictvím víry je podle něj poznání možné. „Poznávej, abys věřil, věř, abys rozuměl.“ Víře odporují naše sklony odvracet se od sebe samého a varuje „*Pokud jsi sám od sebe daleko, odkud se můžeš přiblížit bohu?*“⁴⁹ Cestu nachází v mystice, v uklidnění, v přemožení napětí, v sestoupení do hloubi vlastní duše, tedy v *mystickém splynutí se sebou samým a tím s bohem*,⁵⁰ Mystika je to, co uzavírá debatu o spojitosti Descarta s Augustinem. Dává ale nahlédnout analogii Komenského s Augustinem.

⁴⁷ MACHOVEC, Milan, *Svatý Augustin*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967. s. 83

⁴⁸ GLOMBÍČEK, Petr; KUNEŠ, Jan, *Cogito, ergo sum*. 1. vyd. Praha: Filosofia, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, 2006. s. 168 ISBN 80-7007-232-6

⁴⁹ MACHOVEC, Milan, *Svatý Augustin*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967. s. 80

⁵⁰ MACHOVEC, Milan, *Svatý Augustin*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967. s. 80

Jakoby Augustinův výrok „Proč chceš bloudit venku? Vrať se do sebe sama, neboť v nitru dlí pravda.“ přesně vystihoval druhou část Komenského Labyrintu, ráj srdce. Ve chvíli, kdy dojde poutník v Labyrintu největší bezradnosti a nezbyvá mu už, než provolat: *Ach Bože, Bože, Bože, Bože, jestliže jaký Bůh jsi, smiluj se nade mnou bídícím!*⁵¹ Začne se ozývat hlas Boha, který nabádá poutníka, aby se navrátil. „Navrať se, odkuds vyšel, do domu srdce svého, a zavři po sobě dvěře.“⁵² Poutník tak učiní, *Sebera tedy, jak jsem mohl, myšlení svá, a uzavíraje oči, uši, usta, chřípě a všechny zevnitřní průduchy, vstoupil jsem vnitř do srdce svého*⁵³ ocitne se v malé místnosti, která je alegorií poutníkovy srdce. Nachází to, co hledal, respektive zjišťuje, že to, co na své cestě hledal, je uloženo v něm samém, v jeho srdci a v Bohu. Dochází k poznání a pochopení toho, po čem pátral.

Komenský je bezesporu ovlivněn Augustinem, zakladatelem křesťanské filosofie. V Labyrintu vyjadřuje to, co je typické i pro Augustina. Člověk pachtící se, hledající, žijící v nejistotě a stále zápolící nachází spočinutí v Bohu. Augustin vyjadřuje ve svém Vyznání to, k čemu Komenský v roli poutníka dochází v ráji srdce svého. *Ty povzbuzuješ člověka, aby Tě s radostí chválil, neboť stvořil jsi nás pro sebe a nepokojné jest srdce naše, dokud nespočine v Tobě!*⁵⁴

Nabízí se otázka, proč Komenský nechává poutníka tolik se trápit v Labyrintu. Proč musí projít skrz tolik zla? A proč vlastně zlo ve světě, kde je Bůh, vůbec je? „*Ach mého hoře, nic-liž pak na tom bídícím světě potěšeného nenajdu? Však pak při všem všudy*

⁵¹KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 267 ISBN 80-7106-279-0

⁵²KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 268 ISBN 80-7106-279-0

⁵³KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 268 ISBN 80-7106-279-0

⁵⁴AUGUSTINUS, Aurelius, *Vyznání*. 6. vyd. Kalich: Praha, 2012. s. 10 ISBN 978-80-7017-165-3

kvaltování a tesknosti plno.“⁵⁵ Toto je jedno z bolestných zvolání poutníka, kdy už se mu zdá, že skutečně není východisko.

Problém zla, nebo také nedostatečné naplnění dobrem ve světě, který je dílem božím, je složitá věc, se kterou se křesťanství trpce smiřuje. Nicméně věnuje se mu Komenský *téma teodiceje, přítomnosti zřetelné nespravedlnosti, trápení, bolesti a zmaru na světě; Labyrint zřetelně čerpá z osobního prožitku*⁵⁶, stejně jako Augustin a opět v tom nacházím jejich vzájemnou podobnost. Oba vidí příčinu už v prvotním hříchu, který dobro oslabil. Oba jsou vlastně velmi pozitivní, neboť zlo vidí, jako nedostatek dobra. Takové inverzní vyjádření vede k přesvědčení, že jejich vztah k Bohu je tak hluboký, silný, až mystický. *Na Tobě vůbec není zla, a nejen na Tobě, nýbrž ani na celém Tvém stvoření, neboť mimo tento vesmír není ničeho, co by mohlo do něho vniknouti a porušiti Tebou stanovený řád. Jen některé jednotlivosti, jež neprospívají jiným se považují za zlé; ale tytéž jednotlivosti, pokud prospívají jiným, jsou dobré a i samy o sobě jsou dobré.*⁵⁷

Komenský vystavuje poutníka tolika strastem, neboť Labyrintem odráží své rozpolezení v době pobělohorské krize. Jak zmiňuji ve čtvrté kapitole, dílo je sebereflexí. *Není báseň, čtenáři, což čísti budeš, ačkoli básně podobu má: než jsou věci pravé, jimž vyrozuměje sám poznáš, zvláště kdo by mého života a příběhů něco povědom byl. Protože jsem tu na větším díle své vlastní příhody, s nimiž jsem se v nemnohých těch letech života svého již potkal, některé pak při jiných spatřil aneb o nich sobě návštějí dané měl, vymaloval.*⁵⁸ Labyrint světa je ve znamení pochybnosti a zmaru. Z toho nachází poutník úniku v ráji srdce, v prostoupení duše Bohem.

⁵⁵KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 241 ISBN 80-7106-279-0

⁵⁶SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 109 ISBN 978-80-7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

⁵⁷AUGUSTINUS, Aurelius, *Vyznání*. 6. vyd. Kalich: Praha, 2012. s. 211 ISBN 978-80-7017-165-3

⁵⁸KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 124-125 ISBN 80-7106-279-0

5.5. Porovnání filosofie Descarta a Komenského na základě Augustina

Augustinova filosofie mi na předchozích stranách posloužila jako prostředek, pomocí kterého mohu vyvodit první poznatky srovnání Komenského s Descartem.

Zpočátku se zdálo, že především v Descartově filosofii naleznou prvky Augustinova učení a že najdu svorník v metodické skepsi. Tedy ve výroku, který oba pronesli stejně „pochybuji, tedy myslím, myslím, tedy jsem“. Poznala jsme ale, že Augustin skepsi dokazuje možnost odhalit tajemství reality, ne však její existenci. Tím se Descartes od Augustina povážlivě vzdaluje.

Především kvůli mystickému založení Augustina, které mi ale naopak pomáhá rozkrývat myšlenky Komenského. Zjistila jsem, že Komenského filosofie je vystavěna na některých zásadních principech Augustinovy filosofie. Křesťanská filosofie Komenského i Augustina je prodchnuta mystikou, tedy něčím, co je pro racionalistu, odmítajícího smyslové poznání, tedy Descarta, nemyslitelné.

Všichni tři se shodují na existenci Boha, jako nejvyššího dobrého a zcela pravdivého. Descartes Boha sice vydedukoval opět po svém způsobu pochybování, nicméně souhlasí, že Bůh skutečně je. Zatímco cílem Komenského je spočinutí duše člověka v Bohu, Descartes si Bohem vysvětluje svoji nedokonalost, ale je od Boha naprosto oddělen a ani nemá snahu se k němu přiblížit.

Descartova „přísnost“ je vzdálená i Komenskému a Augustinově způsobu poznání ve světle víry. Descartes nechce být svazován předchozími platnými způsoby myšlení a chce začít zcela nově. Zatímco Komenský z nich čerpá a vychází z nich. Dává je dohromady a dále je rozvíjí.

Křesťanství, výše zmíněný novoplatonismus, Augustin, Platón, Mikuláš Kusánský, Tommaso Campanella - jejich odraz můžeme v myšlenkách Komenského postřehnout. Prozatím tedy mohu konstatovat, že společný základ filosofie Descarta a Komenského v Augustinovi hledat nelze, protože se zásadně odlišují v přístupu ke smyslovému vnímání.

Z toho, co bylo dosud k filosofii Descarta a Komenského vyjádřeno se ještě hodí podotknout poznámka Josefa Tvrdeho, který hledá příčiny *Komenského odporu k Descartově filosofii*⁵⁹. Vidí je v odlišnosti, téměř by šlo říci i v protikladnosti, nebo lépe řečeno v protichůdných hodnotách. *Komenský představuje hledisko „renesanční“ na rozdíl od typického hlediska 17. století, které představuje Descartes. „Renesanční filosofie má hledisko celkové, syntetické a spojuje staré, tradiční motivy s novátorstvím, kdežto filosofie 17. věku je typicky analytická a odmítá tradici.*⁶⁰

⁵⁹PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie II.* 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 65 ISBN 80-86005-03-4

⁶⁰PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie II.* 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 65 ISBN 80-86005-03-4

6. Analýza a syntéza

6.1. Východiska pro porovnání filosofie Komenského a Descarta na základě jejich metod analýzy a syntézy

6.1.1. Komenský spojuje předchozí velké filozofické plány

V předchozí kapitole Metafyzika u Descarta a Komenského aneb styčný bod Augustin bylo cílem najít prostřednictvím Augustinovy filosofie svorník mezi Komenským a Descartem. To se příliš nepodařilo. Zjistila jsem, že vlastně ani v Augustinově díle nelze najít paralelu Komenského s Descartem.

V této kapitole bych se však chtěla odrazit od závěrečné citace předchozí kapitoly, která je z Komeniologických studií. Zařazuje Komenského filosofii jakožto „renesanční“ a celkovou nebo také syntetickou. Pravdivost tohoto tvrzení budu opět zkoumat především na Komenského Labyrintu.

Labyrint je plný metafor a symbolů. Je to alegorie a všechny tyto prostředky nás vedou k tomu, že chceme najít jejich význam a přemýšlíme nad tím, co chtěl autor obrazným pojmenováním sdělit. Labyrint je doslova prodchnutý myšlenkami z Platónovy filosofie. Poutník se trmácí světem, který je jen nepovedeným odrazem, pokrouceným stínem světa ideálního. Velmi se v tom podobá Platónovu mýtu o jeskyni a jeho uchopení světa. *„Pomysli si lidi jako v podzemním obydlí podobném jeskyni, jež má ke světlu otevřen dlouhý vchod zšíří celé jeskyně, v tomto obydlí již od dětství žijí spoutáni na nohou i na šíjích, takže zůstávají stále na témže místě a vidí jedině dopředu, ale nemohou otáčet hlavy, protože jim pouta brání, vysoko a daleko vzadu hoří oheň a uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni je nahoře příčná cesta, podél níž si myslí vystavěnou zídku. Podél této zidky chodí lidé a nosí všelijaké nářadí přečnávající nad zídku, také podoby lidí a zvířat z kamene i ze dřeva a všelijak vyrobené, přičemž jedni z nosičů, jak se podobá, mluví, druzí pak*

mlčí.⁶¹ Poutník, tak jako vězni u ohně, je držen v Labyrintu. Ještě neví o tom, že mimo tento pokřivený svět existuje svět idejí, který je dokonalý. Neví, že by mohl vystoupit ven z jeskyně. Mámení mu nasazuje brýle, které mají zkreslovat negativní skutečnost. Jakoby mu dávaly nahlédnout obraz ideálního světa. *Uzda a brýle nahrazují u Komenského spoutání, jenže zkoumatel není tak pasivní jako Platónovi zajatci.*⁶² Poutník má totiž brýle nasazené nakřivo, takže vidí skutečnost, respektive svět stínů. „*Však pak já tyto potvory jakési vidím. „Co všetyčko, praviš, potvory? Hled' jen skrze okuláry, dobře spatříš.*“ Poutník jde světem, kterým ho průvodci provázejí, zklamán prakticky od začátku. Z toho, že zatím nemá srovnání s jiným světem, vyplývá, že v sobě musí mít ideu, která plyne ze skutečného světa předobrazů. Jinak by nebyl schopen už v Labyrintu vynášet tyto soudy: „*Ach žel bud' navěky Bohu, že my bídní smrtní lidé k neštěstí svému tak slepi jsme!*“⁶³ Nejsme přeci schopni vyhodnotit něco jako špatné, neuspokojivé, nepoznali-li jsme už něco, co je lepší. Platón připouští, že rozumová část naší duše může nahlédnout do ideálního světa. Tím si vysvětlují, že je tedy poutník schopen hodnocení, protože je v jeho duši rozumová složka, která mu ostatně v druhé části pomůže dostat se do světa idejí, tedy do ráje srdce.

Na rynku spatřuje poutník Smrt, která prochází mezi lidmi, ti nic nedbají, nevšímají si jí, ačkoli jim hrozí, že je střelí lukem a oni zemřou. Poutníkův průvodce spatří, že je poutník udiven a vysvětluje mu: „*Můj milý, byla-liž by to moudrost myšlením na smrt trápit se? Zvlášt' poněvadž každý ví, že ji neznikne, lépe jest nehleděti na ní: než hleděti svého a dávati sobě dobrou mysl; když přijde, přijde, v některé hodině odbude se toho, a někdy třeba v okamžení.*“⁶⁴ To se velmi podobá filosofii epikurejců. Nejsem úplně přesvědčená, jestli se učením Epikura Komenský inspiroval, neboť jsem

⁶¹ PARKAN, František a kol, *Přehled učiva k maturitě, Společenské vědy*. Praha: FORTUNA, 2006 s. 153 ISBN 80-7168-970-X

⁶² PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie II. 1*. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 295 ISBN 80-86005-03-4

⁶³ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 144 ISBN 80-7106-279-0

⁶⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 144 ISBN 80-7106-279-0

o tom nenašla žádný doklad. Nicméně přístup ke smrti je u Epikura ve stejném duchu, jako je tomu v Labyrintu. Snaha zbavit se strachu. Jednou z nejčastějších podnětů našich obav je smrt, které však není třeba se bát, protože se s ní nemůžeme potkat. „Dokud zde jsme, není smrt, a až přijde, nebudeme už my.“ (Epikúros), takže smrt se člověka vlastně netýká.⁶⁵ Vliv Epikurejců se mi nezdá úplně nemožný, také protože je to jeden ze směrů helénistické kultury, stejně jako je novoplatonismus, který je pro Komenského zásadní.

Na těchto několika ukázkách vidíme, že Komenský skutečně pracoval synkreticky. *Způsob analogie se u Komenského označuje starým řeckým výrazem synkrise, který je znám již od Platóna či Aristotela.*⁶⁶ Kromě Augustina, Platóna a Epikura měl na jeho dílo dozajista vliv také novoplatonismus. Ten však spatřuji spíš v části ráje srdce, kde se poutník navrácí *do domu srdce svého*⁶⁷. Naplňuje novoplatonický nejvyšší cíl, který tkví ve sjednocení duše s Bohem. „*Ted' jsem, Pane můj Ježíši, vezmi mne sobě, tvůj chci býti a zůstávati na věky. Mluv služebníku svému a dej, ať poslouchám: pověz, co chceš, a dej, ať oblihuji: vložcoť se líbí, a dej, ať nesu: obrať mne k čemu chceš, a dej ať stačuji: poruč, co chceš, a co poroučíš, dej: nechť jsem já ničímž, aby ty sám všecko byl.*“⁶⁸ V cestě, která směřuje do lidského nitra. Teprve po nalezení této cesty je možné splynout s Bohem, protože je naplněn i předstupeň, tedy skutečné pohroužení se do sebe sama. Tyto novoplatonské ideály poutník v ráji srdce naplňuje. *objal mne přívětivě a políbil. Z něhož mne*

⁶⁵ SOKOL, Jan, Vyznání víry (pokus o výklad). [Internet]b.m.: 2014, [19.7. 2015]<<http://www.jansokol.cz/2015/04/vyznani-viry-pokus-o-vyklad-2/>>

⁶⁶ SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 31 ISBN 978-80-7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

⁶⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 268 ISBN 80-7106-279-0

⁶⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 270 ISBN 80-7106-279-0

*přepochotná jakási vůně projala a nevypravitedlnou radostí tak jsem projat, že slzy tekly z očí mých*⁶⁹.

Patočka i Palouš dávají s jistými výhradami Komenského filosofii přívlastek renesanční, ale zpravidla tak činí v souvislosti s vymezováním Descarta. U Komenského je totiž důležitá synkretická metoda, která syntetizuje. Tvrdý nazývá Komenského eklektikem a vyjadřuje se o tom tak, že je eklekticismus u Komenského nahlížen s negativními konotacemi. Naopak Palouš vidí v jeho synkrezi harmonii. *Křesťanský platonismus, za který se přimlouvá Komenský, je myšlení, podle něhož všechno jsoucno je prostoupeno tím světlem, jasm odhalenosti, který je harmonie.*⁷⁰

6.1.2. Karteziánské myšlení aneb analýza

Filosofii Descartesem se dosud věnovala prakticky jen v předchozí kapitole, kde jsem se snažila ztotožnit Descartovu filosofii, neboli karteziánské myšlení s Augustinem. O podobnosti obou skeptických metod jsem výše učinila závěr, a tak je třeba přejít k dalšímu kroku. Nyní bych se chtěla zaměřit na Descartův specifický postup, který je pro jeho filosofii příznačný. Analýzu neboli rozbor na nejjednodušší pojmy.

V Úvahách o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem Descartes nejprve připomíná svoji metodu, kterou musí všechno zavrhnout, aby mohl stanovit nové poznání. Součástí jeho metody je úplná jistota jasného poznání, kterého se dobral. Proto se nechce nechat rozptýlit smysly, jež jsou klamné a mohou nás ošálit i ve spánku. Descartův přístup by šlo označit za pragmatický.

⁶⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 269-270 ISBN 80-7106-279-0

⁷⁰ SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 33 ISBN 978-80-7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

Dostává se k myšlence, kterou máme v naší mysli vloženou, *že je Bůh, který je všemohoucí a od něhož jsem stvořen takový, jaký jsem.*⁷¹ Skepse ale Descarta svádí k pochybnosti, co když tomu tak není? Jakožto matematik chce mít vše podložené, a tak dedukuje. *Tento „deduktivismus“, tato snaha co možná nejvíce zjednodušit strukturu vědeckého oboru převedením na konstruktivní schéma, dá se u Descarta sledovat ve všech oborech jeho vědecké práce.*⁷² Bůh je dokonalá bytost je skutečně dobrý, a tak nechce, abych byl klamán. Klamání je nedokonalost, kterou v sobě Bůh nemá. Zde je patrné, jak se Descartes přesvědčuje o správnosti svého uvažování. Je veskrze matematikem. Nejen jistota poznání, ale i jasnost a pochopitelnost jsou jeho krédem. A v jeho přístupu můžeme spatřit protichůdnost toho, co jsme výše zaznamenali v myšlenkách Komenského. Lidské poznání už nechce být závislé na předchozích zkušenostech jiných, ani na vlastní zkušenosti, obzvlášť smyslové, jak vidíme u Descarta. Vždy chce začít od začátku, od jednotlivých prvků i za cenu popření toho, co v předchozí kapitole vydedukoval. Jeho filosofie je revoluční. Odmítá tradici. Pracuje metodou analýzy. *Descartes byl proto osvobozením, proto rozřešením nesnesitelného intelektuálního a mravního zmatku renesance, že postavil nový metafyzický systém, že se vyrovnal s antikou a středověkem vskutku ve velkém, na všech hlavních polích vědecké práce, kde předchozí doby vypracovávaly koncepci světa.*⁷³

V Úvahách o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem se vrací od Boha zpátky k sobě. Opět vše zpochybní, a to i existenci svého ducha a těla. A ocitá se tak díky svojí metodě opět u známého problému. *Ale sám jsem si namluvil, že vůbec nic není ve světě, ani nebe, ani země, ani duch, ani tělo. Zdaž tedy také ani já neexistuji? Jistě jsem existoval, jestliže jsem si něco takového namluvil. Je však nějaký podvodník, nejvyšší mocný a nejvyšší chytrý, který mne neustále klame.*

⁷¹ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 39

⁷² DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 66 ISBN 80-205-0216-5

⁷³ DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 65 ISBN 80-205-0216-5

*Nepochybně tedy také existuji já, jestliže mne klame.*⁷⁴ Z pochybnosti Descartovi tedy vyšla vlastní existence najevo. „*Já jsem, já existuji*“⁷⁵ V Úvahách o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem pokračuje dál k Bohu a k substancím, ze kterých je složen svět.

6.1.3. Pokračování Descartovy analýzy- existence Boha

Postup od obecného k jednotlivému volí Descartes i v hledání odpovědi na další otázku. Opět se chce dostat k základním pojmům a opět se zabývá tématem Boha. Dokud důkladně neporozumí existenci Boha, nemůže porozumět ani sám sobě.

Představy nahrazuje přesněji, tedy ideami. Ideje jsou obrazy věcí, které rozděluje podle jejich původu. Jsou vrozené, získané a vlastní a důležité je, že jej nemohou klamat. Podstatný krok, který totiž Descartes učiní, je zaujmutí stanoviska: *všechno to je pravdivé, co poznávám velmi jasně a zřetelně.*⁷⁶ Nutným předpokladem jasného poznání je ale to, aby bylo poznávané zjevné duchu. Smyslové poznání je nepřijatelné vzhledem k veliké možnosti smyslových klamů, kterým je člověk vystaven. Tím vším si připravuje půdu pro to, aby mohl konečně se vši platností provést důkaz boží existence, což mu umožní další posun v poznávání.

Zkouší zjistit, zda existují nějaké věci mimo něj, které by měly ideje v něm. Stanovuje hierarchii toho, co představují jednotlivé ideje. Ideje, které představují substance, jsou vyšší než ideje ukazující mody a akcidity. Substance v sobě také mají více objektivní reality, neboť nepotřebují ke své existenci jiné věci. Všechna ostatní určení mají svůj základ právě v substanti, jsou na ní závislá, jako jsou třeba akcidence. Mody jsou okolností, stavem, poměrem substance. Idea Boha, kterou

⁷⁴ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 44

⁷⁵ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 45

⁷⁶ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 57

v sobě má, je co do množství objektivní reality na vyšším stupni, než jsou substance. *A zase ona idea, pomocí níž chápu nejvyššího Boha, věčného, nekonečného, nekonečného, vševědoucího, všemohoucího, tvůrce všech věcí, které jsou mimo něj, má zajisté v sobě více objektivní reality než ty, jimiž se vyjadřují konečné substance.*⁷⁷ Zde se už Descartes povážlivě přibližuje cíli, tedy stanovení existence Boha, ale v tom nastává potíž. Přirozené světlo, které můžeme chápat jako instinkt, nám ukazuje, že *v celé působící příčině musí být nejméně tolik reality, kolik je jí v účinku této příčiny.*⁷⁸ To platí i o ideách. V člověku může být idea Boha jedině tehdy, pokud tuto ideu do člověka vložil někdo, kdo má tolik reality, kolik jí je v samotném Bohu. To znamená, že on sám by si nemohl přivodit ideu Boha, protože nemá potřebnou objektivní realitu. Zkrátka idea Boha nemohla vyjít z Descarta, protože on nedosahuje toho, co je v Bohu, tedy nekonečnosti, vševědouce a dalších specifík dokonalého. Přesto v Descartovi idea Boha je. Nezbyvá tedy, než přijmout, že idea Boha je Descartovi dána od Boha samého. *Bůh, když mě tvořil, dal mi onu ideu, jako umělec vtiskuje značku svému dílu.*⁷⁹ Tím se také Descartovi zpětně potvrzuje, že Bůh skutečně existuje. Existuje také i on sám, ale o své existenci ví v podstatě zatím méně, než o doložené existenci Boha.

Descartes má dvě jistoty, které už víceméně nebude zviklávat. Svoji existenci a existenci Boha. *Celá síla důkazu, jehož jsem tu užil, abych dokázal boží existenci, spočívá v tom, že pokládám za nemožné, abych existoval s takovou přirozeností, jakou mám, tj. s ideou Boha v sobě, kdyby vskutku také neexistoval Bůh, právě onen, pravím, Bůh, jehož idea je ve mně, tj. ten, který má v sobě všechny ony dokonalosti, jež nedovedu pochopit, ale jen se jich do jisté míry svým myšlením dotknout, a u něhož není*

⁷⁷ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 63

⁷⁸ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 63

⁷⁹ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 75

naprosto žádný nedostatek.⁸⁰ Tyto dvě jistoty spolu vzájemně souvisí a pomohou mu k dalšímu poznání světa.

6.1.4. Descartes dále analyzuje a poté dedukuje- dualismus, subjekt-objektová figura

Jak už bylo v předchozích kapitolách zmíněno, Descartes popřel vše včetně svojí existence, aby se mohl dobrat závěrů a odrazit se k dalším soudům. Už se ujistil ve dvou věcech, tedy v tom, že existuje Bůh a také v tom, že existuje on sám. Pochopitelně tak ale vyvstává otázka, jak on existuje? *Ještě však dosti nechápu, kdo jsem onen já, kterýž nutně jsem.*⁸¹ Opět si poradí tak, že svůj celek rozdělí na prvky. To, co je už jisté a může si tím pomoci, je jeho existence, která je podložena myšlením. *jsem [...] věc myslící (res cogitans), to jest, řečeno výrazy, jejichž význam mi doposud nebyl znám, mysl čili duch čili chápavost čili rozum.*⁸² Descartes se tedy staví do situace myslící věci, jsoucna, které je skutečné. Vlastní duch chce pochopit sebe sama a svojí povahu, což je pro něj obtížné. *Ale co tedy jsem? Myslí věc. Co to znamená? Věc pochybující, poznávající, tvrdící, popírající, chtějící, nechtějící, představující si a vnímající.*⁸³ Chtělo by se říci, že je také ten, co vnímá předměty a věci kolem sebe svými smysly. *Konečně také já to jsem, který vnímám neboli který jako by pozoroval hmotné předměty svými smysly. Zřejmě se mi zdá, že vidím světlo, slyším zvuk, cítím teplo. To však jsou klamné věci, neboť spím.*⁸⁴ Smyslové vnímání je racionalistickým způsobem pokládáno za zavádějící. Descartes jej podceňuje, protože

⁸⁰ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 76

⁸¹ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 45

⁸² ZIKA, Richard, *Principiálnita subjektu v souvislosti dějin*. Praha: Togga, 2009. 1. vyd. s. 31 ISBN 978-80-87258-30-9

⁸³ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 48

⁸⁴ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 49

s ním nemůže nakládat plánovitě, matematicky. Rozdílně si ale Descartes považuje vnímání *a co, určíme-li je přesně, je myšlení (cogitare)*.⁸⁵ K duchu čili myšlení patří tedy vnímání, kterého je on schopen. Může se tedy prozatím považovat za myslící věc, tedy abstraktní záležitost, která je nerozložená a nerozprostraněná v prostoru. Někdy také nazývanou subjekt.

Na druhé straně je to, co se zdá být poznáváno našimi smysly a je v podstatě opakem subjektu. Jsou to mimosubjektivní substance, pro něž je, jak Descartes ukazuje na pokusu s voskem, charakteristická rozlehlost, rozprostraněnost, vyplnění prostoru, který tak už není prázdný. Tyto věci nejsme schopni pochopit našimi smysly, nýbrž naším duchem. *A tak, o čem jsem se domníval, že to vidím očima, to chápu jedineč usuzovací schopností, která je v mém duchu.*⁸⁶

Lze říci, že duch se zde vlastně určuje jako jediný subjekt, jako jedna ze dvou základních substancí. Ve svých idejích má různé věci, které zpracovává a ty se pak stávají objektem.

Descartes se snaží porozumět i svému tělu. Je si vědom, že byl dostatek prostoru věnovaný podstatě ducha a že tělo zůstává jaksí upozaděno. Nejprve se o tělu vyjadřuje jako o ostatních objektech. *Tělem rozumím vše, co je možné omezit nějakým tvarem a určit místem, co tak vyplňuje prostor, že z něho každé jiné těleso vylučuje*⁸⁷ Později se k otázce těla vrátí v souvislosti s představováním, neboť představování vytyčuje jako obracení se ducha k tělu. Zatímco při poznávání se obrací duch k sobě samému. *Snadno tedy chápu, že k představování může docházet, existuje-li tělo, a poněvadž mi nenapadá žádný jiný způsob stejně vhodný k jeho vysvětlení, s jistou pravděpodobností z toho usuzuji, že tělo existuje.*⁸⁸ Tím se tedy zároveň ukazuje, že tělo je spojeno

⁸⁵ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 49

⁸⁶ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 53

⁸⁷ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 46

⁸⁸ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 101

s duchem. Descartes tedy spojuje principy, které, jak se zdálo z předchozích výkladů, byly neslučitelné.

Zůstává ale u toho, že jsou duch a tělo odlišné podstaty. Tělo je dělitelné, má jednotlivé části, zatímco duch je zcela nedělitelný, myslící věc nelze rozčlenit. Na ducha působí pouze jedna část těla, a to je šišinka mozková. Více o spojení a vzájemném působení ducha a těla nesdělujeme. Spojení substancí ducha a těla živých tvorů se podle Descarta vyskytuje velice zřídka, a to jen u člověka.

6.1.5. Svobodná vůle, svoboda a rozum u Descarta

Poslední podkapitolou, která je součástí celku, jenž se věnuje východiskům pro porovnání filosofie Komenského a Descarta na základě jejich metod analýzy a syntézy, je oddíl, který se týká svobody a který nemá odrážet Descartovu analýzu. V této otázce vidím jistou paralelu s Komenským, protože se Descartes vlastně zabývá myšlenkou, kterou už výše zmiňuji v kapitole 5.4. Vrať se do sebe sama, neboť v nitru dlí pravda. Tedy hříchu a zlu, které jsou na světě, ačkoli je přítomen dokonalý Bůh. Descartes tento spor pocítuje především v oblasti poznání. Dobrý bůh, který nechce, aby se mýlil na jedné straně a vlastní omyly na straně druhé. Descartes pocítuje, že stojí rozkročen mezi Bohem a nicotou, tedy pravdou a klamem. Od Boha, který je předobry, je vybaven svobodnou vůlí, může se tedy podle svého uvážení rozhodovat. Tato vůle však často předstihne rozum, a tak je jeho rozhodnutí neuvážené a mylné. Descartes tím obhajuje Boha. *volní schopnost, kterou mám od Boha, vzata sama o sobě, není příčinou mých omylů, neboť má obrovský rozsah a je ve svém druhu dokonalá*⁸⁹ Proto je třeba vyvarovat se unáhlených soudů, aniž by bylo řádně promyšleno to, co chce být řečeno.

⁸⁹ DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 83

6.2. Porovnání filosofie Komenského a Descarta na základě jejich metod analýzy a syntézy

Předchozí podkapitoly ukázaly především to, jak se liší filosofie Komenského a Descarta v jejich přístupu, tedy jaké volí metody a k čemu zvolenými metodami ve svém myšlení docházejí. Nyní je důležité, abych jejich myšlenky usouvztažnila.

Filosofie Komenského a Descarta reprezentují rozkol 17. století., kdy *se na jedné straně dokončuje a uzavírá se středověký ideový rozvrh a styl života, na druhé počíná doba moderního racionalismu.*⁹⁰ a obě jsou, jak bylo možno vidět výše, vyhraněné. U Komenského se navíc zdá, jakoby se jeho filosofie vyhranila vůči době, ve které vznikala. Na Labyrintu světa a ráji srdce je patrné, že základ tvoří Komenský z myšlenek svých předchůdců, ale i současníků. Jako cihly je klade k sobě a spojuje je pak vlastním přínosem jako maltou, která je drží pohromadě. Tímto způsobem staví svoji práci. Jeho záměrem je pojmout, vystavět celek. Je zřejmé, že Komenského přístup je svým způsobem opatrný, protože v sobě nese odpovědnost výchovnou a vzdělávací, potřebuje tedy hledat oporu. Patočka to přesně vystihl *jeho soustavný základ nejen nemá nic společného s největší racionalistickou novinkou jeho doby, totiž s matematickou přírodovědou a jejím pojmem přesného přírodního zákona a s pohledem na skutečnost přírodní jako na velkorysý mechanismus, kde se vše děje „tvarem a pohybem“, kde se všechno kvalitativní převádí na časové a prostorové údaje atd., nýbrž že je dokonce v opozici proti ní.*⁹¹

Komenský je pedagog, teolog, a tak je jeho dílo přirozeně vystavěno odlišně od Descartova díla, jakožto filozofie matematika, vědce, racionalisty. Každý měl bezpochyby ve svém myšlení jiný cíl. To je patrné i z konfrontace myšlenek, která při jejich setkání evidentně proběhla a kterou Descartes ukončil slovy: „*Já za okruh filosofie nevykročím; bude tedy u mne jen část toho, čeho u tebe celek.*“ O Komenského celku budu ještě pojednávat v následující kapitole.

⁹⁰ PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie I.* 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1997. s. 138 ISBN 80-86005-52-6

⁹¹ PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie I.* 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1997. s. 140 ISBN 80-86005-52-6

Společná témata obou filosofů, kterým se Komenský i Descartes intenzivně věnují, jsou Bůh, duch nebo duše a vůle. Každý je však pojímá po svém. Descartes rozděluje dualisticky svět na subjekty a objekty a nadřazuje člověka všemu ostatnímu. To odporuje Komenského snaze o harmonii. Descartes vymezuje člověka jako spojení res extensa a res cogitans, tedy jako tvora ve kterém je spojena substance ducha a těla. Komenský pro specifikaci člověka užívá svobodnou vůli, o které hovoří i Descartes, nicméně Komenský říká, že svobodná vůle je to, co je typické pro člověka a odlišuje ho od zvířete. Descartes ji zase uchopuje jako něco, co je oproti lidskému intelektu neomezené. Zde je patrná i vzájemná inspirace. Ví se, že Komenský znal Descartovo dílo, a tak je inspirace možná.

Komplexně se budu ještě porovnáním filosofie Komenského a Descarta zabývat po provedení rozboru Komenského celku světa, pansofii.

7. Komenský a celek světa

7.1. Pojem pansofie podle Etymologického slovníku

Podle etymologického slovníku vyskytuje-li se **pan-** (ve složeninách) 'vše'. Z ř.-pās (ve složeninách pan-, gen. pantós) 'všechn, úplný'. Srov ↓pansofie, ↓panoráma, ↓panteon, ↓panoptikum, ↓pandemie, ↓panamerický, ↓panslavismus

pansofie 'souhrn všeho vědění, vševěda.' Utvořeno z ↑pan- a ř. sofia 'moudrost, vědomost'⁹²

7.2. Myšlenky Komenského pansofie

Pansofii Komenského, vševědu nebo souhrn všeho vědění bychom mohli definovat jako metodu výchovy a výuky, která se zakládá na pochopení, usouvztažnění, patřičném a přínosném použití v souladu s mravním jednáním a boží vůlí. Komenský se setkal s pansofickým přístupem u Francise Bacona z Verulamu, anglického empirického filosofa. Ten však svoji pansofii zaměřil čistě na objevování přírody, zatímco v Komenského vševědě *nejde jen o poznání (a ovládání) přírody, nýbrž o jednání, které pokračuje v Božím tvoření a završuje je.*⁹³ Vševěda spočívá v teorii, znalosti věcí, která lze využít. V důvtipu, který odhalí úmysl boží vůle a ve správném užití, které bude efektivní a uvážené, ohleduplné, neohlížející se jen na vlastní vůli, nýbrž na vyšší cíl. Cílem Komenského pansofie je náprava světa, soustavná snaha o jeho zlepšení. Vševědění po způsobu pan- zaměstnává nejen hlavu, ale i jazyk a ruce, tedy ratio, oratio, operatio se podílí na zlepšování světa. Jednoduše bychom mohli říci, že klade důraz na myšlení, řeč a jednání. *Tak se pouhé vědění stává moudrostí, v níž pansof*

⁹² REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 1. vyd. Praha: Leda, 2001. s. 445 ISBN 80-85927-85-3

⁹³ SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 14 ISBN 978-80-7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

*shromažďuje celý svět s jeho věcmi, bytostmi a lidmi v jedno, v Boží vůli k lásce a pokoji, chrání ho a završuje jako svět Boží.*⁹⁴

7.3. Pansofie v Labyrintu světa a ráji srdce

Labyrint světa a ráj srdce není na rozdíl od jiných prací Komenského příkladným pansofickým dílem. Pansofické myšlenky by se určitě lépe dokládaly na Cestě světla anebo Všeobecné poradě o nápravě věcí lidských. Avšak už i v Labyrintu lze spatřit Komenského usilování o celek světa, který je založený na dobru. Jeho uchopení celku, ve kterém tkví smysluplnost světa.

V první části Labyrintu světa a ráje srdce, kdy ještě poutník prochází světem se svými průvodci a poznává chod, řád a způsoby ve světě, je patrná roztříštěnost světa. Průvodci poutníka vláčí městem a ukazují mu jednotlivá místa lidského působení. Poutník po prohlédnutí vždy něco postrádá a mnohdy je tím něčím ukotvení, jednota a souhra věcí. *všickni se prací nějakou zanášeli: ale kteréž práce (a toho' bych se byl nikdy nenadál) nic nebyly než aneb hříčky dětinské, aneb leda pachtování. Někteří zajisté sbírali smeti a rozdělovali mezi sebe: někteří se s kládím a kamením sem tam váleli aneb je po škřípcích zhůru leckams táhali a spouštěli zase...A to vše tak usilně, až mnozí stonali a potili se, někteří se i přetrhovali.*⁹⁵ Marnost a nesoulad nemůže spět k efektivnímu výsledku. V těchto místech Labyrintu je patrná poutníkova rozhořčenost nad roztříštěnými jednotlivostmi a chybějícím celku. Naopak v ráji srdce vidí jednotnost a souhru, která je pro celek světa zásadní. *Odtud vyplývá jednostejnost jakási aneb jich všech k sobě podobnost, že jako by do jedné formy sliti byli všickni, tak jsou: všickni totéž smýšlejí, totéž věří, totéž chtějí a nechťejí, protože od jednoho a téhož ducha vyučeni jsou...libá však jich spolu vznějících harmonia. Což křesťanské jednoty veliké*

⁹⁴ SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 16 ISBN 978-80-7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

⁹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 140 ISBN 80-7106-279-0

*jest tajemství, nýbrž božské jednoty důvod; nýbrž věčnosti, kdež jedním duchem všecko se konati bude, předukázání.*⁹⁶ Tato jednota vyplývá z nalezené pravdy ve víře.

Svým způsobem vyjadřuje Komenský Labyrintem světa a rájem srdce svoji snahu o reformu světa. Reformu v etickém smyslu, jejíž základ je v jednotě a jednoduchosti a víře. Poutník se v části ráje srdce stává křesťanem, který je zcela oddaný Bohu a víře a možná také proto je jeho další cesta příjemným poznáním. Díky své víře prožívá skutečnost jako jednotný řád. *Svobodné sic chce míti Pán Bůh dítky své, avšak nesvévolné: protož je jistými řády ohradil, lépe a dokonaleji, než jsem podobného co kde v světě znamenati mohl. Tam zajisté všudy plno neřádů: někudy proto, že žádného jistého spořádání nemají: někudy, že majíc k němu nestojí, jsem viděl.*⁹⁷

Dokud bloudí poutník v Labyrintu, hledá pravdu, jako když hledá východ z bludiště. Všude kolem něj je *nepravost, faleš, lež, svod, ukrutnost.*⁹⁸ Pravdu nachází ve svém srdci a v Bohu. Patočka však také připomíná další příčinu dostání se v době života Komenského na scestí a důvod, kterým se umocňuje nalezení cesty do svého srdce: *od reformace počínaje pravda přestala být záležitostí duchovních specialistů a stala se věcí každého jednotlivce, neboť neexistuje již odchod ze světa, aby byl nalezen duchovní život, nýbrž náprava lidské bludnosti se musí odehrávat na samotné půdě světa.*⁹⁹ To je o důvod víc, proč jsou aktuální všennápravné snahy. Člověk potřebuje nalézt pevný bod a kromě víry mu jej přináší výchova a vzdělání. Široký rozhled přinese jedinci možnost porovnání, klasifikace a vlastní volby. Je to cesta, která jedince uchrání, aby nepodlehnuł dogmatickým tvrzením.

Ve chvíli, kdy se poutník dostává ven z labyrintu a obrací se do sebe, lze v poutníkovi proměně spatřit podobnost s filosofií Descarta. V ten moment se totiž poutník vzdaluje

⁹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 289 ISBN 80-7106-279-0

⁹⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 287 ISBN 80-7106-279-0

⁹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 266 ISBN 80-7106-279-0

⁹⁹ PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie II*. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 291 ISBN 80-86005-03-4

od svého těla a cele se pohrouží do svého ducha. Jako kdyby Komenský rozdělil ty dvě části, které jsou v člověku sjednocené. Zároveň se stává bytostí vyšší, protože tělo je ta část, která jej spojuje s ostatními objekty, zatímco duch je část člověku vlastní. Poutník tedy přestává lpět na sobě jako na věci a je plně duchem, myšlením. *Sebera tedy, jak jsem mohl, myšlení svá, a uzavíraje oči, uši, usta, chřípě a všechny zevnitřní průduchy, vstoupil jsem vnitř do srdce svého*¹⁰⁰ Ačkoli jak už o tom pojednávám výše, je tento mystický až extatický stav hluboce smyslový, což Descartovu pojetí odporuje.

Labyrint světa a ráj srdce je, jak už výše zmiňuji, pokládán za dílo z Komenského tzv. útěšné tvorby. Proto se v něm pansofický duch hledá těžko. V tomto období viděl Komenský východisko ze světového labyrintu především *asketickým překonáváním světa*.¹⁰¹ Poutníka labyrint světa natolik odradil, že vidí nápravu jen v mravní přísnosti, která jej vede k sebeovládání. *Onino v hojném kvasu, jídle, pití, smíchu radost zakládají: tobě milo buď se mnou a pro mne, když toho potřebí, lačněti, žízni, plakati, rány a všecko trpěti. Pakliť pohodlných věcí podám, také se (ne pro ně však, než pro mne a ve mně) veseliti můžeš*.¹⁰² Konání ve jménu víry, boží vůle, lásky to vše neodmyslitelně patří k pansofii. Poutník se k Bohu obrací poučen předchozími strastmi. Poučení se z omylu je výchovný prvek a výchova je také bezesporu součástí pansofie, je tedy patrné, že i Labyrint světa a ráj srdce lze interpretovat jako dílo nesoucí Komenského pansofické filozofické myšlenky.

Ráj srdce, tedy druhá, spásná část Labyrintu světa a ráje srdce, možná není úplnou nápravou první části, labyrintu. Dalo by se totiž říci, že poutník ze světa labyrintu odchází, obrací se k sobě, a ze světa se tak vymaňuje. *Já ani se na to dívati, ani bolesti srdce děle snášeti nemoha, prchl jsem: na poušť někam, aneb raději kdyby možné bylo,*

¹⁰⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 268 ISBN 80-7106-279-0

¹⁰¹ PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie I*. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1997. s. 23 ISBN 80-86005-52-6

¹⁰² KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 275 ISBN 80-7106-279-0

*z světa ven uteci chtěje.*¹⁰³ V ráji světa začíná poutník od začátku nové poznání. Dostává jho poslušnosti, což jej naprosto oddává do rukou božích a brýle rozumu. Tomu však předcházela rezignace na svět labyrintu. Toto poutníkové rozhodnutí rezignovat je podle Patočky paradoxní: *je to samostatnost, která potlačuje svou vlastní snahu stát se absolutně samostatnou*¹⁰⁴ Je svobodný, a tak rezignuje, zároveň je však odkázán na cizí pomoc. Dalo by se říci, že svět labyrintu nemá poutník zcela vyřešený, ač se z něj vymanil, částečně je stále v jeho chodu, který nemá naději na úspěch. Poutník však získal oporu světa srdce. A v tom spatřuje Patočka důležitý vztah Komenského prací tzv. útěšných a pansofického myšlení. *V tomto obratu útěšných spisů a jeho vnitřní struktury byl spatřován sám základ a umožnění jak pansofického myšlení Komenského, tak jeho vychovatelství.*¹⁰⁵

7.4. Výchova a vzdělání jako cesta k vyvedení z labyrintu

Výchova je pro člověka a jeho formování zásadní. Pomáhá mu chápat nejen okolní svět, ale i své postavení v něm. Lze říci, že dává lidskému životu smysl. Je jí potřeba v každé době, ale i v každé fázi lidského života, protože člověk se učí stále. Jejím úkolem je vést člověka k sobě samému, učit jej, že by měl ve světě najít smysluplné místo a byl si vědom svého poslání. Podle Komenského si má člověk nacházet cestu k sobě sám, má být smysluplně veden vychovatelem ale hlavně má být dodrženo krédo *Vše at' plyne samo od sebe, jen žádné násilí!*¹⁰⁶ To je cesta, která by měla člověka vyvést z labyrintu.

¹⁰³ KOMENSKÝ, Jan Amos, Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 266 ISBN 80-7106-279-0

¹⁰⁴ PATOČKA, Jan, Komeniologické studie II. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 226 ISBN 80-86005-03-4

¹⁰⁵ PATOČKA, Jan, Komeniologické studie II. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 226 ISBN 80-86005-03-4

¹⁰⁶ PATOČKA, Jan, Komeniologické studie II. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 354 ISBN 80-86005-03-4

Odrazujícím světem labyrintu si sám Komenský prošel v době třicetileté války, a tak ví, jak důležité je najít východ k sobě. Patočka velice pěkně interpretuje zásadní Komenského myšlenku, kterou by se měl řídit každý vychovatel: *Každá snaha pomoci člověku, která ignoruje, že si musí pomoci sám, že v jádře může a chce si pomoci a že je třeba poskytnout mu k tomu vhodnou příležitost, že lidé se musí vést, sobě pomáhat, poskytovat si vše nezbytné k tomu, aby se stali svobodně účastníky lidskosti- každá taková snaha musí ztroskotat.*¹⁰⁷

7.5. Pansofie jako protipól karteziánství

Komenského filosofie, které bývá dáván přívlastek „renesanční“ především spojuje. Jde jí o celek o vše. I proto spojuje starší vědění se svým přínosem. Jedině takovou syntézou se pojme svět celkově. Komenského celek světa je založený na dobru, na celistvosti, má křesťanskou podobu.

Komenskému bývá vyčítáno, že nepřichází s vlastním dílem a že pouze spojuje starší myšlení do jednoho celku. Toto spojení je ve své souvislosti a jednotě už ale samo o sobě dost velkým přínosem. Soustavnost a všeobjímající myšlenkový plán se svou metodou jsou specifika Komenského filosofie.

Descartova filosofie je od začátku uchopena zcela odlišně. Descartes si svým novátorstvím získal přívlastek „otec moderní filosofie“. Základem jeho přístupu je analyzování problému. Matematicky rozdělí, rozloží téma na prvky a pracuje s nimi jako se samostatnými jednotkami. Snaží se vydedukovat svět z několika základních pojmů a podložit své tvrzení matematickými důkazy.

Descartova filosofie přinesla v 17. století převrat, který byl obohacující a ukázal další možnou cestu. S Komenského myšlenkami se Descartovo učení vůbec neshodovalo. Styčný bod vidím v důležitých tématech, tedy Bůh, duše a svobodná vůle. Každý však

¹⁰⁷ PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie I.* 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1997. s. 355
ISBN 80-86005-52-6, s. 355

tato témata pojímá rozdílně, skoro až protichůdně. Ač se zdá, že lze u Komenského najít drobnou inspiraci Descartem, v zásadě Komenský karteziánství zavrhoval.

8. Komenského odkaz dnešku

I v této kapitole bych chtěla začít od Labyrintu světa a ráje srdce. Jeden z výrazných motivů, který je v labyrintu světa, je věčným problémem lidstva, který tedy přetrvává až do dnešní doby. Patočka jej nazývá „pobloudilým, nepravým lidstvím“.

Většinou žijeme v labyrintu pobloudilého lidství a nevíme, jak z něho ven. A tak se snažíme přimět ty, kteří to vědí, aby nám pomohli. Tito lidé, kteří už prozřeli, vědí, že největší potíží lidí je jejich ztotožnění s něčím zvláštním, o čem se domnívají, že je to výlučné a mají pocit, že pak i oni budou výluční, přikloní-li se na tuto stranu. Ať už se jedná o války, spory, konflikty, násilí, zvláštní skupiny atd. Podle Patočky lidé zapomínají, že *člověk je jediná bytost, povoláná k tomu, aby celek světa měl pro něj význam a aby význam a smysl dávala proto i těm věcem, které jej samy o sobě nemají*.¹⁰⁸ Ne nadarmo povyšoval Descartes člověka na vyšší úroveň, ten by na to měl pamatovat a měl by dokázat přebrat odpovědnost za sebe a za druhé. Namísto toho se ale chová jako výlučný pán tvorstva a jeho přístup už není udržitelný. Mistrně si dokáže věci podmanit, ale neumí vládnout. Vládu totiž bere jako porobení si ostatních a pochopitelně naráží na stejné úmysly protistrany, z čehož vzniká konflikt. Zapomíná na vládu jako *nápravu změtené situace lidské společnosti*, neboť zapomíná na přebrání odpovědnosti, a to je zásadní v demokratické společnosti. Přitom by měl být *zodpovědný mravnímu smyslu lidského žití*.¹⁰⁹

Cestu z toho lze hledat pochopitelně ve výchově, neboť ta přináší porozumění. *Výchova směřující k lidskosti je hlavní „věc“ člověka*.¹¹⁰ S výchovou je také dnes často spojován odkaz Komenského, protože se pojí s platnými důvody podpoření reformy vzdělávání.

¹⁰⁸ PATOČKA, Jan, Komeniologické studie II. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 355 ISBN 80-86005-03-4

¹⁰⁹ SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 7 ISBN 978-80-7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

¹¹⁰ PATOČKA, Jan, Komeniologické studie II. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. s. 357 ISBN 80-86005-03-4

Je ale otázkou, nakolik Komenského myšlenky dokážeme v dnešní době naplňovat. Jeho zásadní snaha vedla především k přiblížení se Bohu a spočinutí v něm, tedy v ryzí víře. Stále aktuální a veskrze demokratické myšlenky, které se v dnešní době nedaří naplňovat, je vedení člověka k zodpovědnosti za sebe sama, za své činy, jednání, chování. K nesení odpovědnosti by měly být vedeny už děti.

Dnešní svět bychom mohli nazvat karteziánskou dobou. Mnoho oblastí se odlidšťuje. Nastávají potíže především ekonomického a sociálního charakteru, neboť se tyto oblasti společenského působení povážlivě vzdalují od člověka samotného. Společnost má pocit, že najde řešení v tom, že vymyslí společenskovední oblast, která bude „léčit“ tento neduh. Tím ale dochází k dalšímu rozštěpení, dalšímu bádání a hluboké snaze uchopení podstaty té které věci. Nikterak však nedochází k přiblížení se člověku a ke snaze všeobjímajícím způsobem jej ošetřit.

Podobně se nám pod rukama ztrácí to důležité i v pedagogice. Stále jsou hledány efektivní metody a technologie, které pomohou učiteli správně pojmut obsah učiva, avšak pochopení toho, na koho svou snahu cílíme, dítěte je zcela upozaděno.

Nejen ve školství se zapomíná na přístup Komenského, který je odkazem pro současnost, ale i pro dny další. *Pokojné řešení „věcí lidských“, bez pomstychtivosti, agrese a negativních emocí¹¹¹.*

Pro dnešní dobu je velice důležitý i postoj Komenského, který i přes všechny životní útrapy neměnil své hodnoty a přesvědčení. Naopak svým životním zráním se ve svých postojích utvrzoval a vkládal jim pevnost a neotřesitelnost. Plně se shodují s Karlem Rýdlem v tom, že odkaz Komenského současnosti je důležitý *nejen ve filosoficky jasných cílových kategoriích lidských hodnot, respektující přirozenost světa a člověka,*

¹¹¹ SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 212 ISBN 978-80-7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

*ale také v navržení procesů, které by měly sloužit k naplnění cílů lidsky pozitivního života.*¹¹²

V dnešní době se často zapomíná na přirozený svět, který není nahodilým děním a náhodnými událostmi, za co je považován, ale je třeba jej chápat tak, že vše, co se v něm odehrává, má svůj smysl.

¹¹² SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 212 ISBN 978-80-7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

9. Závěr

Ve své práci jsem na významných dílech, na Labyrintu světa a ráji srdce Jana Amose Komenského a na Úvahách o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem René Descarta vzájemně porovnála filosofii obou autorů. Již z interpretace Komenského Labyrintu a Descartových Úvah je patrný rozdíl obou prací, hlavně metoda, kterou k prezentování svých filozofických myšlenek autoři používají.

Labyrint jsem vyhodnotila jako filozofické dílo, které přesahuje do literatury a teologie. Je velice dobrým dokladem Komenského snahy uchopit svět jako celek. Komenský v něm spojuje myšlení svých předchůdců, kteří se pohybovali na ose křesťanské a předkřesťanské filosofie. Syntetizuje především starověkou a středověkou filosofii a vytváří dílo, které je vystavěno na kontrastu dvou světů. Tedy svět prostý víry a mravnosti a svět, který je založen na dobru, celku a má křesťanskou podobu. Ve druhé části Labyrintu už lze poukazovat na uchopení celku, tedy na Komenského pansofii, kterou později rozpracovává.

Vedle Labyrintu světa a ráje srdce stavím diametrálně odlišné Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem. Úvahy jsou koncipovány jako filozofický spis, který je jasně logicky vystavěn. Descartes v nich přísně matematicky analyzuje problém existence Boha, sebe sama, těla a ducha a věcí kolem nás.

Tematicky si je Descartova filosofie s Komenského myšlenkami podobná, nicméně přístupem, pojetím a názorem se naprosto rozcházejí. Komenský zůstává v duchu renesančního myšlení, Descartes je novátorský. Jeho filosofie je přísně racionalistická. Neopírá se o předchozí filozofické plány, dokonce i své vlastní předchozí závěry vždy zpochybní, aby začal vždy od začátku. A právě v této souvislosti jsem ve své práci došla k tomu, že ani domnělou paralelu s filosofií svatého Augustina nelze u Descarta hledat. V inspiraci Augustinovou filosofií jsem chtěla najít společný rys Descartovy a Komenského práce. Ale vzhledem k tomu, že jsem zjistila, že Augustinova skepse je jiného původu, než je skepse Descartova, neukázala

se podobnost filosofii Descarta a Komenského ani v tomto ohledu. O co více se však filosofie Descarta od Augustina vzdálila, o to víc se Augustinovi přiblížil Komenský. V hluboké víře v Boha, až v mystickém prožitku božství jsem našla výraznou podobnost.

Ve své době se stala poplatnou Descartova filosofie. Zatímco Komenský otevřel možnosti, jak si vzít jeho filosofii k srdci a žít ve jménu jeho myšlení, Descartes otevřel svým karteziánstvím pole pro další filozofické systémy. Jeho přístup je, lze-li to tak říci, protikladný Komenského způsobu zpracování. Descartes rozkládá svět na nejjednodušší pojmy a dedukcí tvoří závěry. Chybí mu celek, zatímco Komenský chce pojmut celek světa.

Descartes je ve svém rozdělení tak důsledný, že odděluje myšlení, kterým je obdařen pouze člověk, tzv. *res cogitans*, od těla, tzv. *res extensa*, které je typické svou rozlehlostí. Tělo společně se všemi věcmi, zvířaty a rostlinami zařazuje do hmotného světa, který je dělitelný a je to svět objektů. Člověka staví nad vše ostatní, neboť on jediný je spojením neslučitelného *res cogitans* a *res extensa*.

A právě toto vyčlenění člověka z ostatního světa, toto nadřazení lidí nad vše ostatní bylo fatální. Ovlivnilo další filosofy, ale je zřejmé i na dnešní společnosti.

Descartův názor jde přímo proti Komenského harmonii. Komenský, který zastává myšlenku, že všechny bytosti na tomto světě jsou zde, aby spolu ve světě současně existovaly, nemůže zastávat karteziánské dělení světa.

Porovnání filosofie Komenského a Descarta lze také vystavět na filozofickém přístupu obou autorů ke svobodné vůli člověka. Oba dva o svobodné vůli pojednávají, každý ale po svém. Ač bychom chtěli najít podobnost, měří přesto každý lidskou vůli jinak. Komenskému představuje svobodná lidská vůle důležitý mezník mezi člověkem a zvířetem. Svobodná vůle rozlišuje člověka od zvířete. Descartes nadřazuje člověka nad ostatní živočichy svým *res cogitans*. Svobodnou vůli pak chápe jako jeho další určení, vymezení, v rámci rozumu. Vůle rozum předchází v tom, že je zcela neomezená.

Závěrem lze říci, že je filosofie Komenského a Descarta skutečně naprosto odlišná. Při rozboru a porovnání jejich díla se ani nechce zdát, že byli Komenský s Descartem současníci. Zároveň tato odlišnost dokládá, nakolik muselo být 17. století pestré a podnětné, když i přes rozvrácené politické a náboženské poměry dalo vzniknout tak velkým myšlenkám.

Kdybych měla rozhodnout, zda je dnešní doba spíše karteziánská, anebo pansofická, vybrala bych přívlastek karteziánská. Přírodní i společenské vědy jsou maximálně rozštěpené. Ačkoli je snaha řešit celospolečenské problémy, a dát tak dohromady celek, příliš se nám to nevede. Vymýšlíme další obory a prostředky, kterými bychom nesouladu zamezili, ale tím více se prohlubuje ona rozštěpenost. Míra entropie se zvětšuje, a dát potom dohromady celek se jeví jako velký problém.

10. Seznam použitých informačních zdrojů

Publikace

AUGUSTINUS, Aurelius, *Vyznání*. 6. vyd. Kalich: Praha, 2012. s. 10 ISBN 978-80-7017-165-3

BEČVÁŘ, Jindřich, *René Descartes-Milovník rozumu*. 1. vyd. Praha: Prometheus, 1998. s. 17 ISBN 80-7196-082-9

BLECHA, Ivan, *Filosofie*. 4. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004. ISBN 80-7182-147-0

DESCARTES, René, *Meditationes de prima philosophia Meditace o první filosofii*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001. s.9 ISBN 80-7298-036-X

DESCARTES, René, *Principy filosofie*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998. s. 161 ISBN 80-7007-112-5

DESCARTES, René, *Rozprava o metodě*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. s. 8-9 ISBN 80-205-0216-5

DESCARTES, René, *Úvahy o první filosofii, v nichž se dokazuje boží existence a rozdíl mezi lidským duchem a tělem*. Praha: Svoboda, 1970. s. 28

GLOMBÍČEK, Petr; KUNEŠ, Jan, *Cogito, ergo sum*. 1. vyd. Praha: Filosofia, nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR, 2006. s. 168 ISBN 80-7007-232-6

KLÍMA, Jiří Václav, *Jan Amos Komenský*. 2. Vyd. Praha, L.J. Peroutka, 1947. s. 12

KOMENSKÝ, Jan Amos, *Truchlivý I, II, Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. s. 316-317 ISBN 80-7106-279-0

MACHOVEC, Milan, *Svatý Augustin*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1967.

MÁCHA, Karel, *Cartesius*. 1. vyd. Brno: Petrov, 1991. s. 30 ISBN 80-85247-08-9

NOVÁK, Bohumil, *J. A. Komenského život, dílo a doba*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 19

PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie I*. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1997. s. 138 ISBN 80-86005-52-6

PATOČKA, Jan, *Komeniologické studie II*. 1. Vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. ISBN 80-86005-03-4

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 1.Vyd.. Praha: Leda, 2001. s. 445
ISBN 80-85927-85-3

SCHIFFEROVÁ, Věra a kol., *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. 1. vyd.
Červený Kostelec: Pavel Mervart, Univerzita Pardubice, 2014. s. 109 ISBN 978-80-
7395-703-2 (Univ. Pard.) ISBN 978-80-7465-093-2 (Pavel Mervart)

STÖRIG, Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-041-9

ZEMAN, Milan a kol, *Rozumět literatuře I - Interpretace základních děl české literatury*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 43

ZIKA, Richard, *Principialita subjektu v souvislosti dějin*. Praha: Togga, 2009. 1. vyd. s.
31 ISBN 978-80-87258-30-9

Ostatní zdroje

GABRIEL, Jiří a kol, Slovník českých filosofů: Jan Amos Komenský. [Internet] b.m.:
b.r. [20. 6. 2015]. <<https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/komens.html>>.

HEIDEBRECHT, Paul, Meeting of the Minds. [Internet] b.m.: 1987, [18.7. 2015]
<<http://www.christianitytoday.com/ch/1987/issue13/1314.html>>.

Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod. Život J. A. Komenského. [Internet]
b.m.: b.r. [1. 7. 2015]. <<http://www.mjakub.cz/?idm=37>>.

SOKOL, Jan, Vyznání víry (pokus o výklad). [Internet] b.m.: 2014, [19.7. 2015]
<<http://www.jansokol.cz/2015/04/vyznani-viry-pokus-o-vyklad-2/>>.